

»DET PÆDAGOGISKE VENSTRE«:
VICTOR PINGEL OG FORFATNINGSKAMPEN

AF

JØRGEN SEVALDSEN

»Både som Karakter, som Taler og Skribent rager Pingel op over sin Samtid« lyder vurderingen af Venstrepolitiker og videnskabsmanden Johan Victorinus Pingel (1834–1919) i Dansk Biografisk Leksikon. Ikke noget ringe skudsmål at give en personlighed fra Georg Brandes' og Viggo Hørups epoke. Alligevel er Pingels navn i dag vel næppe kendt af mange uden for specialisternes kreds. Han nåede aldrig frem helt i første række i de Venstregrupper i Folketinget, han var tilknyttet; og i de brede politisk-historiske fremstillinger optræder han højst i kategorien »endvidere medvirkede«.

En nærmere behandling af hans politiske karriere kunne dog være af interesse ud fra flere betragtninger. Dels spillede Victor Pingel en ikke helt ubetydelig rolle i 1880'erne som mægler og formidler mellem de forskellige fløje af oppositionen mod Estrup; og dels har vi her at gøre med en kulturpolitisk skikkelse af usædvanligt format – en af 70'ernes og 80'ernes »naturalister«, hvis skiftende forhold til Brandesianismen, venstrebevægelsen og arbejderbevægelsen Hans Hertel for nylig i bogen »Den politiske Georg Brandes« har fremhævet som karakteristisk for kulturradikalismens dilemma i denne periode.¹

Pingels videnskabelige interesser spændte fra klassisk filologi og filosofi til naturfag som geologi, botanik og zoologi. Hans holdning til videnskaben og til tilværelsen som helhed tog sit udgangspunkt i en ateistisk udviklingsfilosofi, der tidligt gjorde ham til en overbevist forkæmper for den moderne naturalisme også på kunstens område. Politisk satte evolutionsteoriene for Pingel et skel til den revolutionære socialisme, som han ikke mente at kunne overskride. På den anden side brugte han ikke en »survival of the fittest«-tankegang som rygdækning for en ortodoks laissez-faire liberalisme. Derimod hang Darwinismen for ham sammen med forestillingen om det organiske samfund i stadig udvikling hen mod en rimelig balance mellem helhedens og den enkeltes

¹ »Georg Brandes mellem socialdemokrater, marxister og kulturradikale«, i »Den politiske Georg Brandes«, red. af Hans Hertel og Sven Møller Kristensen, 1973. Hertel kalder Pingel for »inkarnationen af Den Kulturradikale som kulturkampen kaldte ud af den traditionelle akademiske kvietisme, ud i åbent engagement« og anfører, at Pingels »stilling i forfatningskampen fortjente... detaljeret analyse« (s. 232).

krav. En afdæmpning af individets selvstændighedstrang var med andre ord forudsætningen for en naturlig og harmonisk udvikling af samfundet. Dette udgangspunkt i forbindelse med hans tolerance og humane indstilling til sociale problemer førte ham ofte til standpunkter, der kunne karakteriseres som socialliberale; sommetider til holdninger med præg af paternalistisk socialkonservatisme.

Endelig rummer Pingels politiske karriere i rigt mål materiale til studiet af den klassiske konfrontation mellem den velmenende, men verdensfjerne akademiker og den praktiske politiks barske vilkår. Pingel traf på et sent tidspunkt i sit liv en beslutning om at vedkende sig den dannede elites pligt til at deltage aktivt i det politiske liv; men løb ind i en lang række frustrationer over det politiske livs lave moralske stade. Han ledtes af et idealistisk ønske om at forbedre tilværelsen for de svagt stillede grupper i befolkningen, men blev mødt med massiv mistillid fra det konservative borgerskabs side, mangel på forståelse fra dele af Venstrebevægelsen, og en voksende mistænksomhed fra arbejderbevægelsens side mod »borgerlige« velgørere af hans type.

Det er fristende at betragte grundtrækkene i Pingels karakter som arveligt bestemte. Den berømte skuespiller Michael Rosing var hans oldefar; bondepolitikeren og papirfabrikanten J. C. Drewsen hans morfar. Hans far, Christian Pingel, var geolog og inspektør for det naturhistoriske museum i København. Selv blev Victor Pingel uddannet som klassisk filolog og tog i 1858 filologisk embedseksamen med udmærkelse – dengang en sjælden foreteelse. 30 år gammel blev han dr. phil. på en afhandling om den græske mytologiske giganter. Herefter ernærede han sig først og fremmest ved at undervise; var således i perioden 1871–1883 lærer på Metropolitanskolen. I øvrigt levede han en stille tilværelse i sin lejlighed på Trianglen, optaget af filologiske og naturvidenskabelige studier; en forskertilværelse, der kun blev afbrudt af hyppige udenlandsrejser og af parantesen fra 1884 til 1892, der rummede hans politiske karriere, og som er emnet for denne artikel.

Pingels ydre fremtræden var ikke imponerende. »Når han viste sig (på Metropolitanskolen) med sin krumknæede, gyngende gang, de kejtede armbevægelser, den stærkt svajende ryg, den gedebukagtige profil med den urimeligt høje pande og det vandkæmmede hår hen over det stejle baghoved, det tynde skæve hageskæg og de små nervøse øjne med det halvt drømmende lærdmandsblik, så afveg han stærkt fra folk som de fleste er og var karikaturen betænkelig nær.«² Som åndsmenneske

² Hans Olrik i »Tilskueren«, 1919, s. 488. Erik Henrichsen giver i »Mændene fra Forfatningskampen«, 1914, I, s. 231, den bedste introduktion til Pingel. Biografiske oplysninger hos Victor Madsen, »Victorinus Pingel« i »Danmarks Geologiske Undersøgelse«, IV rk. bd. 2, nr. 1, 1934.

Nyere oversigter over periodens politiske konflikter i: Vagn Dybdahl: »De nye

stillede han ikke store krav til tilværelsens materielle sider. Han var erklæret, om end ikke fanatisk afholdsmand; levede ugift sammen med sin mor (d. 1894) og sin søster, litteraten Marie Pingel (d. 1913). Imidlertid virkede hans personlighed stærkt på de mennesker, han kom i kontakt med. Hans store viden, hans begejstrede idealisme, der undertiden forlenede ham med et anstrøg af naivitet, og hans hjælpsomhed og elskværdighed skaffede ham mange venner og beundrere. »Pingel, det er som rent linned søndag morgen!«³

Pingel og det litterære Venstre

Pingel var en mand i en moden alder, da han i 1877 for første gang gjorde sig offentligt bemærket med et par avisartikler om den lærde skoles ordning, som her skal omtales senere i anden sammenhæng. Mere opsigt vakte imidlertid hans indlæg i »Dagbladet« senere samme år, hvori han motiverede, at han havde været med til at indsamle underskrifter til adressen for Brandes ved dennes afrejse til Berlin. Han havde fra slutningen af 60'erne været en ret nær ven af Georg Brandes, og erklærede nu sin tilslutning til den ny, »monistiske« verdensanskuelse, idet han dels hyldede Brandes som vækkeren og fornyeren, dels understregede det positive i hans lære (»troen på menneskenaturens magt til at skabe sig nye tilværelsesformer«), hvilket man ikke burde overse for det stødende destruktive i Brandes' agitation.⁴

Denne første offentlige fremtræden gav stødet til en række spekulationer om hans rette placering i tidens kulturelle og politiske debat, spekulationer, der typisk koncentrerede sig om »ideens« og »udviklingens« krav til ham. Det blev nødvendigt for ham at få hold på sine standpunkter og formulere dem slagkraftigt med henblik på den løbende agitation, og efter Brandes' afrejse følte han sig kaldet til at fortsætte udbredelsen af de ny tanker. Han opstillede da for Brandes, med hvem han holdt forbindelsen vedlige, et formeligt program for sin ny »Menschenbeglücke-virksomhed«, der indbefattede krav om ordning af den højere undervisning, decentralisering gennem oprettelse af et

Klasser 1870–1913«. Politikens Danmarkshistorie bd. 12, 1965. Per Salomonsen, red.: »Den politiske magtkamp 1866–1901«, 1968. »Venstre i 100 år«, 1. Hans Lund og Arne Fog Petersen: »Et folk vågner«. 1970.

³ Bemærkning fra Kristian Arentzen, cit. H. Høffding, »Erindringer«, 1928, s. 109. Jvf. Jeppe Aakjærs skildring af sit første møde med Pingel, der en overgang læste græsk med ham: »... sad der hele eftermiddagen og lod denne ejendommelige mand fortælle for mig. Jeg tror aldrig jeg har haft saa skjøn en Eftermiddag som denne i Dr. Pingels Studereværelse. Hvor er det dog velsignet at tale med en saa intelligent og gennemklar Mand!« Brev til hjemmet, 6/4 1891, i »Breve fra Jeppe Aakjær 1883–1899«, udg. af Solvejg Bjerre, 1944, s. 80.

⁴ Dagbladet 6 og 17/10, 1877.

jysk universitet og streng anerkendelse af nationalitetsideen i forholdet til udlandet. Kampen for disse punkter skulle ske med »en ægte Don Quichotisk gåen på uden frygt og personansæelse, uden diplomatiske kneb eller falske alliancer.«⁵

Få måneder senere havde Pingel dog opgivet tanken. »Det stykke, der for tiden spilles i Danmark, hedder almuens emancipation, og den, der for alvor vil med, må spille i dette stykke.«⁶ Opgaven ville være at leve med bønderne, lære dem at kende. »Men jeg har hverken mod eller tro eller ungdom til at foretage et så stort skridt.«

Alligevel vedblev problemet om den dannede élites deltagelse i det politiske liv at beskæftige Pingel i den følgende tid – man »overlader blaserede grever og begejstrede degne pladsen, og beklager sig derpå over, at det står så sørgeligt til i Danmark.«⁷ Og da spørgsmålet blev diskuteret ved Brandesianernes fest d. 3. nov. 1876 for Bjørnson slog Pingel om igen og hævdede, at det var akademikernes pligt at deltage i den politiske kamp, og at han fra nu af regnede sig »som hørende til Bergs og Hørups parti«. »Denne beslutning,« skrev han bagefter, »var ikke et udbrud af momentant vanvid, men en nødvendig følge af alle mine væsentlige forudsætninger. Den kom meget akavet frem, men måtte tidligt eller sildigt komme, og jeg er tilfreds med at den sag nu er afgjort. Ned med Københavneriet! Vor hovedstad må genfødes ved en vældig dukkert i det landlige demokratis bølger.«⁸

Pingel havde forskrevet sig til tjeneste i oppositionens tropper som et bidrag til tilnærmelsen mellem det radikale og det »litterære« Venstre. Beslutningen fik ingen øjeblikkelige praktiske følger, men i begyndelsen af 1880 vakte Pingel igen opmærksomhed i den kulturelle og politiske strid ved en række skarpe indlæg i anledning af den såkaldte »Nytårsfejde« mellem Carl Ploug på den ene side og Drachmann og Schandorph på den anden.⁹ Pingel fandt her som i 1877 en situation, hvor de emner, der blev taget op, d.v.s. Plougs og de nationalliberales politiske indsats og modsætningen mellem det naturalistiske og det religiøse livssyn, forekom ham værdige til en dyberegående behandling. Han søgte nu at kombinere angrebet på de nationalliberale med præsentationen af et program, der skulle sammenfatte alle litterære, videnskabelige og politiske frihedsbestrebelse. Udgangspunktet for dette ambitiøse forsøg på at »forene Idealiteten og Realiteten«¹⁰ tog han i nøgle-

⁵ Pingel til G. Brandes 11/11 1877. »Georg og Edvard Brandes' Brevveksling med nordiske Videnskabsmænd«, 1940, (Herefter BB) III.

⁶ Ibid. Pingel til G. Brandes 18/3 1878.

⁷ Ibid.

⁸ Pingel til G. Brandes 17/11 1878. Ibid. Også Marcus Rubin, »Nogle Erindringer«, 1914, s. 99.

⁹ I Morgenbladet 31/12 1879, 7/1 1880, 24–25/1, 15–17/2 og 21, 23, 24/3 1880. Pingels indlæg er samlet i pjecen »Nogle Bladartikler«, 1880.

ordene »Naturen, Udviklingen og Menneskelivets Sammenhæng med Naturen«. ¹¹ Pingel var selv klar over det lidt komisk prætentiose i denne »monsterartikel«, ¹² hvis hovedmål var at vise Venstrepolitikerne, at naturalisme ikke var det samme som nihilisme, og at der derfor ikke var nogen fare ved at samarbejde med mennesker med dette livssyn.

Denne nye offentlige optræden bragte atter Pingel til større klarhed over sin egen udvikling. »Mit livs store vanskelighed,« skrev han til Bjørnson, »har været at nå frem fra det naturhistoriske standpunkt til det humane. Jeg er født med en levende kærlighed til bjerge, floder, stene, planter og dyr, men menneskeheden har jeg næsten båret had til. Den simple tanke, at menneskeheden også er natur og naturens fuldendelse, har jeg været en menneskealder om at tilegne mig.« I denne forbindelse vedkendte Pingel sig sin gæld til Wergeland, hvis værker han som yngre under en rejse til Norge havde lært at kende, og hvis indflydelse han nu mente at kunne takke for, at han »endelig tror på menneskeheden« og efter fattig evne tog del i debatten om de store folkeanliggender. ¹³

I sommeren 1881 drog Pingel til Jylland på en foredragsrejse, hvor Wergeland var hovedemnet. Venstrepolitikerens Jens Busk præsenterede ham her for bondebefolkningen, som han ikke tidligere havde været i kontakt med, og mødet bestyrkede ham i det synspunkt, at man fra fritænkernes side burde vise hensynsfuldhed overfor den grundtvigianske kristendom, for ikke ved en for hastig fremfærd mod det overleverede at ødelægge tilnærmelsen mellem Venstrebønder og akademikere. Pingel var nemlig ikke overbevist om denne alliances levedygtighed, og han bønfuldt Brandes om at bruge sin indflydelse for at moderere de alt for fremstormende radikale. »Lad os nu også tale om enheden, om sammenhængen, om det nyes udvikling af det gamles forudsætninger. Det gælder nu navnlig om at berolige. Den ny tid kan jo dog kun sejre med folket; men et virkeligt forbund med folket vindes kun på denne måde«. ¹⁴

Det var ikke kun de jyske bønder, som i sommeren 1881 nød godt af Pingels Wergeland-begejstring. Også i den københavnske Studenterforening blev den norske digter i et foredrag sat op som et mere human og almenmenneskeligt sidestykke til Grundtvig. Hermed åbnede sig et nyt arbejdsfelt for Pingel: Studenterforeningens oppositionelle liberale fraktion kunne bruge Pingels ærværdige alder og voksende au-

¹⁰ »Nogle Bladartikler«, s. 35 ff.

¹¹ Ibid. s. 38.

¹² Pingel til G. Brandes 25/3 1880. BB III.

¹³ Pingel til Bjørnson 17/4 1880. »Bjørnstjerne Bjørnsons Brevveksling med danske 1875–1910«. 1953, I. Ligeledes Pingel til Trier 3/5 1880, Rigsarkivet (RA), Triers arkiv A.I.2.

¹⁴ Pingel til Brandes 19/2 1881, 10/1 1882. BB III.

toritet i deres bestræbelser for at få senioratet til at indbyde politiske talere i foreningen. For Pingel bød der sig her endnu en lejlighed til at plædere for udveksling af synspunkter mellem akademikerne og bondepolitikerne. Ved de af oppositionen fremkaldte ekstraordinære generalforsamlinger i okt. 1881 blev Pingel da indkaldt for at påvise, at politik af foreningens ledelse ikke burde opfattes som noget suspekt og splittende, men som udtryk for store ideer på linie med kunst og videnskab.¹⁵ Oppositionens bestræbelser for at lade Venstrelederne komme til orde overfor studenterne »berører det mest centrale i mit Tankeliv og trænger for Tiden den pædagogiske Interesse tilside«, skrev han til vennen Herman Trier.¹⁶

Trods Pingels veltalenhed opnåede oppositionen intet i efteråret 1881, men den fortsatte næste år med forskellige demonstrationer, hvoraf den mest opsigtsvækkende var festen d. 14. februar i Seekamps lokaler for Venstres folketingsmænd. Fra Venstres side bød Berg, Busk, Holstein, Har. Holm og Høgsbro med større eller mindre entusiasme studenterne velkommen i oppositionens rækker, mens det var en selvfølgelig ting, at Pingel var blandt de akademiske talere. Hvis han nogen sinde skulle være med til et gilde, sagde han, måtte det være nu, hvor de to stænder, som havde hans stærkeste sympati: studenter og bønder, rakte hinanden hånden. Man havde kritiseret studenternes tidligere optræden, men man måtte huske på, at de var kommet fra bureaukratiske hjem. Nu havde de opgivet at stole på, at »eksaminernes skrøbelige papirsbåd« alene ville føre dem trygt ned ad avancementets strømme; nu ville de med i frihedsbevægelsen. Studenterne advarede han mod at glemme deres oprindelse i det danske folk; til gengæld påmindede han Venstrepolitikerne om ikke i deres begejstring for den frembrydende højskolebevægelse at overse studenternes vigtige funktion i samfundet.¹⁷ Kort sagt var det igen den gensidige respekt og forståelse, Pingel appellerede til.

Festen og dens påfølgende højre-sidestykke var just ikke egnede til at forlige gemytterne i Studenterforeningen, og da bruddet kom i maj, fik det store konsekvenser for Pingel.

Forholdet til grundtvigianerne

Den fælles uvilje mod Højres provisoriepolitik og det borgerlige dannelsesbegreb havde bragt det Bergske og dele af det litterære Venstre sam-

¹⁵ C. Dumreicher: »Studenterforeningens Historie 1870–1920«, II, 1936, s. 211–15. Jul. Schött i »Studenterbogen«, ug. af C. N. Starcke, 1896, s. 199.

¹⁶ Pingel til Trier 10/10 1881. RA, Triers arkiv A.I.2.

¹⁷ Morgenbladet og Dagsavisen 15/2 1882, Dansk Folketidende 17/2 1882, Dumreicher op. cit. II, s. 230.

men i politisk og journalistisk samarbejde. For Pingel var dette imidlertid ikke tilstrækkeligt. I lighed med nogle få andre moderate brandesianere, navnlig xylograf Hendriksen og Otto Borchsenius fra tidskriftet »Ude og Hjemme«,¹⁸ stræbte han efter at udvide og konsolidere oppositionsalliancen ved at opnå en *modus vivendi* med grundtvigianerne, d.v.s. at overbevise grundtvigianske politikere, højskolefolk, præster og bønder om at der til gavn for begge parter kunne indledes et samarbejde mellem radikale fritænkere og frisindede kristne.

Da Pingel omkring 1877 vovede sig frem i den offentlige debat, bar hans opfattelse af grundtvigianismen endnu præg af videnskabsmandens og pædagogens irritation over højskolernes letfærdigt og ukritisk populariserende undervisning. I begyndelsen af 1877 bragte Berlingske Tidende to artikler af ham,¹⁹ tænkt som indledningen til en skoledebat. Heri foreslog han at ophæve den Hall'ske tvedeling i sproglig og matematisk linie fra 1871, og at nedskære sprogenes antal, således at latin og engelsk afskaffedes, mens hovedvægten lagdes på græsk sprog og kultur samt på faget historie. Det i denne sammenhæng mest interessante er dog de mere principielle betragtninger om undervisningen: Denne burde lige som erfaringen bevæge sig fra »anskuelse« til »tanke«, således at f. eks. glosetilegnelse burde komme før grammatik i sprogundervisningen. I denne henseende repræsenterede de eksisterende skoleformer imidlertid ekstremer, idet de lagde ensidigt vægt på ét af de nævnte principper. Latinskolens undervisning var for tung, skolastisk og abstrakt præget; de grundtvigianske højskoler gik i deres reaktion herimod til modsatte yderligheder: »blødagtig kælen for fantasien og følelsen, sky for alvorligt arbejde, for klar tænkning og for grundig kundskab, en unaturlig fastholden af barnlighed og umiddelbarhed, som ganske vist er det første stadium af al vor udvikling, men netop for udviklingens skyld ikke må blive det sidste.«²⁰ Den rette vej gik altså mellem latinskolens Scylla og højskolens Charybdis.

Selv om Pingel i den nærmest følgende tid ikke blev meget høfligere i sin omtale af Grundtvigs disciple (som var »så struttende af barnlighedens sunde mælk, at de næsten var uantændelige«) eller deres pædagogik (som truede med »at drukne os i et hav af barnemad«) var der dog ikke tale om en fuldstændig forkastelse. Netop for Pingel, der i sin undervisning gjorde sig bemærket ved at lægge vægt på levendegørelse af stoffet ved oplæsning, kort, billeder etc., var der noget tiltrækkende ved højskolens undervisningsform, og overfor Brandes gav han udtryk

¹⁸ Hakon Stangerup: »Kulturkampen«, 1946, II s. 52. A. Pontoppidan-Thyssen: »Den nygrundtvigske bevægelse«, 1957, I s. 250.

¹⁹ Berlingske Tidende 28/2 og 1/3 1877. Pingel uddybede året efter sine synspunkter i pjecen »Om Hovedmanglerne ved den Lærde Skole«.

²⁰ Berlingske Tidende 1/3 1877.

for sin lyst til nærmere at sætte sig ind i og kritisk belyse grundtvigianismen, »som vore såkaldte dannede naturligtvis med største uret betragter som det rene vanvid, mens den sikkert har sin fulde berettigelse ved siden af bleer, rangler, violrod, gangkurve, kæpheste og andre den tidlige barndoms fornødenheder.«²¹

Denne undersøgelse er åbenbart faldet heldigt ud, for i pjecen fra 1878 om hovedmanglerne ved den lærde skole er tonen overfor højskolen ganske anderledes imødekommende, ja næsten begejstret. Højskolen kaldes »et fænomen inden for undervisningsvæsnet, som er af så fremragende betydning, at alt andet svinder ind til småting ved siden af det«; Grundtvig selv for »denne store skabende ånd, det eneste pædagogiske geni, som Danmark hidtil har frembragt.« Pingel anerkender grundtvigianismens betydning for folkeoplysningen og dens indsats i retning af at give den danske demokratiske bevægelse et ideelt og kulturvenligt præg. På det pædagogiske plan er højskolens fortrin – den levende anskuelige undervisning og den umiddelbare tilegnelse – så store, at den lærde skole bør lade sig inspirere af den. Til gengæld kunne højskolen så lære lidt hos latinskolen med hensyn til den tankemæssige analyse og den videnskabelige kritik. Resultatet af en sådan fordomsfri erfaringsudveksling ville da ikke alene blive en forbedret undervisning, men også et første skridt på vejen til at mildne de ulykkelige partimodsætninger i landet, idet bonde- og embedsstanden jo hidtil havde holdt stejlt på hver sin skoleform.

I den store oversigt over det litterære Venstres standpunkt, hvormed Pingel afsluttede Nytårsfejden,²² tog han for alvor forholdet mellem de såkaldte realister og de kristne op. Det blev endda udtrykkelig fremhævet, at et af artiklens formål var at hjælpe de mænd, d.v.s. grundtvigianerne, »der i åndsfrihedens navn har støttet den nye retning uden selv at høre til den«, i deres arbejde ved at formulere naturalismens positive og moralske sider. Det skulle godtgøres, at det var muligt at slutte forbund med fritænkere. Derfor tilbageviste Pingel, at naturalisterne ikke skulle kende til tro, idet han hævdede, at videnskabsmandens »tro« er det første led i den videnskabelige erkendelsesproces, hvis andet led – som ikke findes i religion – er den objektive bekræftelse ved eksperimenter. Der var heller ikke tale om, at naturalismen var en fjende af kristendommen. Selv om dens tilhængere med de moderne bibelkritikere måtte opfatte evangelierne som mytedannelser, forhindrede dette dog ikke, at de kunne ære Kristus som »menneskekærlighedens store forkynder og martyr«, som »den største af vore brødre, ... den skønneste skikkelse i den store skare af menneskehedens lærere og velgørere«. Endelig fandt Pingel det påkrævet at fastslå, at mennesker,

²¹ Pingel til G. Brandes 11/11 1877. BB III.

²² Morgenbladet 21, 23, 24/3 1880.

som ikke accepterer det kristne syndsbegreb, udmærket kan leve et sædeligt og moralsk uangribeligt liv, idet også de må rette sig efter samvittigheden, »denne naturens røst i menneskevæsenets dyb«.

Der var hermed gjort et forsøg på at bevæge frisindede kristne til en mere forstående holdning. Samtidig søgte Pingel at formå Brandes til at hindre en yderligere sprængning af de demokratiske kræfter ved at holde de mest yderliggående anti-religiøse på den modsatte fløj – vel folk som Gjellerup og Edv. Brandes – i tømme.²³ Denne indstilling blev helt tydelig efter at Pingel i 1881 havde holdt sine foredrag for Jens Busks grundtvigianske vælgere. Han hævdede da overfor Brandes, at man måtte skelne mellem den hykleriske og feje kristendom, de kendte fra København, og den som fandtes hos folkets flertal; og det var »en god demokrats pligt at vise hensynsfuldhed ligeoverfor det, der er folket helligt, og som i sig er godt, om det end ikke er det bedste«.²⁴

Pingel fastholdt sit tolerante syn på kristendommen og tog fra midten af 1880'erne mere og mere skarpt afstand fra Brandes' holdning på dette punkt. Han svigtede aldrig sin panteistisk farvede ateisme; men kom efterhånden til den overbevisning, at et religiøst eller moralsk ståsted, besiddelsen af en eller anden form for tro, var nødvendig. Der burde måske alligevel »ikke . . . være lys, men tusmørke over landet.«²⁵

Grundtvigianernes reaktion

Det er klart, at de opfordringer til gensidig tolerance og samarbejde, som kom fra Pingel og andre, der regnedes for at høre til brandesianernes moderate fløj, ikke var rettet til landets kristne i al almindelighed. Det var til grundtvigianernes frisind i åndelige spørgsmål, der blev appelleret. En redegørelse for de grundtvigianske ledeses stillingtagen til et evt. samarbejde med den ny retnings folk vanskeliggøres imidlertid af, at der på dette som på så mange andre områder ikke herskede enighed blandt Grundtvigs venner. En del afviste kategorisk enhver omgang med fritänkere, samtidig med at de ofte stillede sig skeptisk til grundtvigianeres deltagelse i politik i Venstres rækker. Blandt disse »højregrundtvigianere« regnedes fremtrædende personer som Ryslinge-valgmenighedspræsten Vilh. Birkedal, Otto Møller fra Gylling²⁶ og Skat Rørdam.

På den modsatte fløj fandtes en række mænd, navnlig Kertemindepræsten Niels Lindberg og højskoleforstander Jens Lund, men også

²³ Pingel til Brandes 10/9 1881, 10/1 og 19/2 1882. BB, III.

²⁴ Ibid. 10/9 1881.

²⁵ Sofus Høgsbro: »Brevveksling og Dagbøger«, 1925, II, dagbog 30/12 1889.

²⁶ Otto Møller formulerede et meget skarpt angreb på fritænkeriet og fritænkerne incl. Pingel i bogen »Til Forstaaelse og Bedømmelse af Nutidens Fritænkeri«, 1881. Se også Roar Skovmand: »Højskolen gennem 100 år«, 1944, s. 67 ff.

Morten Pontoppidan og C. Hostrup, som konsekvent fulgte Grundtvigs paroler om frihed i åndslivet, og for hvem et politisk samarbejde mellem kristne og fritænkere ville kunne finde sted, uden at de første behøvede at have religiøse skruler af den grund.

En række af de mest konsekvente af disse »venstregrundtvigianere« – Berg, Jens Busk, J. Tang – havde sæde i Folketinget²⁷ og kunne her omsætte deres frisind i praksis. Berg støttede således bevillingerne til Drachmann (1879) og Schandorph (1880) og forsøgte i december 1879 at skaffe Georg Brandes et docentur ved universitetet. I 1880 blev Edvard Brandes opstillet som Venstrekandidat på Langeland, og næste år indledte Berg samarbejdet med Edvard Brandes og Hørup på »Morgenbladet«.²⁸

Af særlig interesse var imidlertid mellemgruppen, de moderate Venstremænds og grundtvigianernes standpunkt, således som det for eksempel udtryktes i det af Har. Holm og Sofus Høsbros redigerede »Dansk Folketidende«. Det var her, der fandtes en lidt usikker holdning overfor det nye, og det var hertil, Pingels appeller henvendte sig.

Det er ikke overraskende, at Pingels kætterske angreb på Madvig og den lærde skole blev godt modtaget af »Dansk Folketidende«, som i et par velvillige kommentarer til hans publikationer lagde vægt på, at en i den sag så kvalificeret mand sluttede sig til grundtvigianernes krav om en fornyelse af den højere undervisning; blot ville man gå videre end Pingel og stryge både græsk og latin som undervisningsfag.²⁹ Kort efter anmeldelsen af »Hovedmanglerne ved den lærde skole« uddybede bladet sagen ved at aftrykke en artikel af nordmanden Kristofer Brun om fritænkerne.³⁰ Det hed heri, at fritænkeri nok var »et større onde, end vor tanke kan udmåle«; men der kunne findes ædle fritænkere. Kristne burde ikke være bange for at læse deres skrifter. Fritænkeriet var en farlig, tilsyneladende åndsoverlegen udfordring til kirken, men denne ville sejre, hvis den tillidsfuldt tog kampen op. Det mest interessante ved artiklen er imidlertid Høgsbros motivering for at bringe den, nemlig de »mange tegn som tyder på, at den såkaldte »fri tankes« mænd er begyndt at få øjnene op for Grundtvig og hans venners virksomhed og har fået lyst til at komme i nærmere berøring med den«. I den forbindelse nævnes bl. a. »Dr. Pingels mærkelige bog om folkehøjskolen og den lærde skole«.

²⁷ Som Pontoppidan-Thyssen, op. cit. s. 255, bemærker, forenkler Hakon Stangerup begreberne idet han (f. eks. op. cit. II s. 129–30) forbigår, at der fandtes grundtvigianere både i det Bergske og i det Moderate Venstre. Det første blev aldrig helt »europæiseret«.

²⁸ Se Claus Friisberg: »Edvard Brandes mellem Hørup og Berg 1880–1884.« 'Historie', 1971, 3, s. 386 ff.

²⁹ Dansk Folketidende 18/5 1877 og 15/11 1878.

³⁰ ibid. 29/11 1878.

Efter disse ikke helt afvisende kommentarer beskæftigede Dansk Folketidende sig ikke med fritænkerne før Nytårsfejden i begyndelsen af 1880 satte modsætningerne så skarpt op, at en stillingtagen blev uomgængelig nødvendig. Det standpunkt, bladet da kom frem til, holdt det stort set fast ved i de næste par år. Først og fremmest konstaterede det, at den ny retning var en magt man måtte regne med, og at det ville blive den og grundtvigianismen, som for fremtiden ville komme til at konkurrere om befolkningens tilslutning.³¹ Det blev bestandigt understreget, at der var modsætninger mellem de to retninger, som aldrig kunne forliges. Selv om de begge ønsker at beskæftige sig med »virkeligheden« og derved stod i fælles modsætning til romantikken, var der den fundamentale forskel, at fritænkerne ikke som grundtvigianerne tildelte Gud nogen plads i »virkeligheden«. ³² Derfor måtte der før eller siden opstå kamp mellem de to livsholdninger.

Dette forhindrede imidlertid ikke, at de »i kampen mod romantikkens uvirkelighed og halvhed og i den udvortes kamp for politisk frihed og lighed en tid kan komme til at stå side om side«. ³³ I den forbindelse noteredes, at selve Ludvig Schrøder året før i »Ude og Hjemme« havde givet Borchsenius medhold i, at det kunne være »at de fremtidige modstandere først sammen med hinanden må stride for, at der kan blive plads til en kamp som den, Grundtvig ønskede med Baggesen«. ³⁴ Det erkendtes ligeledes, at man ikke kunne skære fritænkere over én kam og ensidigt betragte dem alle som fordærvede personer, hvis eneste interesse var udspredelse af kjødets evangelium. Der nævnes i den forbindelse en række personer, som havde vist forståelse for Grundtvig: Arentzen, Borchsenius, Schwanenflügel og navnlig Pingel, hvis angreb på Ploug og Ejderpolitikken og på den lærde skole hilstes med tilfredshed. ³⁵

Fra det tidspunkt, da Berg som leder af den konkurrerende Venstre-fraktion gav forsonligheden politisk indhold ved at støtte Edv. Brandes' valg på Langeland, blev Høgsbro imidlertid forsigtigere. Han vedkendte sig sit mellemstandpunkt i spørgsmålet om holdningen overfor fritænkerne, men lagde nu større vægt på forskellene og fandt anledning til at opstille en kløft mellem et af importeret europæisk radikalisme præget Bergiansk Venstre og et moderat, som vedkendte sig en specielt dansk, grundtvigiansk præget demokratisk baggrund. Denne kløft mente Høgsbro, at man ikke burde forsøge at skjule; tolerance overfor den ny

³¹ *ibid.* 30/1 og 20/2 1880.

³² *ibid.* 16/1 1880.

³³ *ibid.* 16/1 1880.

³⁴ »Ude og Hjemme« 17/11 1878 og 16/2 1879.

³⁵ 2/1 1880 hedder det, at »vi med glæde må hilse dette alvorlige forsøg indenfor selve den akademiske verden på endelig at afryste det uværdige åg, som hr. Ploug og 'Fædrelandet' ... har lagt på vort folks frie og lykkelige udvikling.«

retning var ikke det samme som direkte at hjælpe den til at propagandere i befolkningen, således som Berg og de mest radikale grundtvigianere gjorde det.³⁶

Dansk Folketidende kommenterede ikke Pingels personlige forsøg på i sine bemærkninger om det litterære Venstres standpunkt fra marts 1880 at opstille det positive indhold i naturalismen, hvorfor der kan være grund til at fremhæve det svar, som artiklerne fremkaldte i »Højskolebladet«. Her havde Fr. Nygård d. 16. april afvist realisterne som negative og nedbrydende udsprede af usædelighed, og da Pingel søgte at vise, at det modsatte var tilfældet, gav det Ludvig Schrøders broder, Johannes Schrøder, anledning til nogle bemærkninger.³⁷ Han anerkendte, at Pingel mente det ærligt, og at fritænkere i det hele kunne være »hæderlige og agtværdige borgere«, men i øvrigt havde Pingels artikel kun endnu tydeligere vist »kærnepunktet, der skiller skarpt«. Bortset fra enkelte sager kunne der ikke være tale om følgeskab. I samme artikel gav han som kirkens mand udtryk for en – vel forståelig – irritation over Pingels »overbærende« og »forstående« holdning til kristendommen: Hvordan kunne man egentlig ære og respektere noget, som man erklærede for løgn og myter?

I øvrigt var de fleste følgende indlæg i Højskolebladet imod realismen og fritænkeriet. Under den debat, som udspandt sig i bladets spalter i 1881 om betimeligheden af at lade ungdommen læse fritænkeres bøger og om Edv. Brandes' edsaflæggelse stod Morten Pontoppidan og Niels Lindberg temmelig ene med deres tolerante synspunkter.

Pingel og organiseringen af demokratiet 1882–84

Studentersamfundet: I maj 1882 kom det endelige brud i Studenterforeningen mellem den konservative ledelse og de utilfredse liberale. Som repræsentanter for de udvandrede studenter henvendte Vilh. Lassen og Carl Ottosen sig til Pingel, der gennem sine bladartikler og sine studentertaler havde gjort sig bemærket som en mand, der forstod at være radikal uden at støde de moderate, og opfordrede ham til at blive den første formand for det nydannede studentersamfund, hvis tilblivelse han i øvrigt ingen andel havde haft i. Pingel sagde ja ud fra det ikke urigtige synspunkt, at hans formidlende egenskaber ville være af værdi for en nystartet forening.³⁸

Ved stiftelsesfesten 13. maj 1882 i Larsens lokaler holdt Pingel hovedtalen og hævdede her som naturligt var berettigelsen af det skete brud. Han betonedede dog samtidigt i moderate vendinger, at samfundet ikke

³⁶ Dansk Folketidende 24/9, 1/10, 8/10, 1880; 7/1, 18/3, 6/5, 24/6, 1/7, 1881.

³⁷ Højskolebladet 14/5 1880.

³⁸ Pingel til G. Brandes 14/5 1882. BB, III.

skulle skrive radikalisme, fornægtelse eller nihilisme på sin fane: dets talere skulle være »enhver hæderlig og dygtig mand, der repræsenterer en tanke i den store livskamp, som foregår indenfor vort folks grænser«. ³⁹ Selv om Pingel i sit referat til Brandes medgav, at han ved denne lejlighed havde været moderat på grænsen til det ufestlige og uinspirerende, ⁴⁰ fastholdt han senere, at samfundet for at kunne virke tillokkende på studenternes flertal i konkurrence med den gamle forening måtte undgå at slutte sig til et enkelt parti. ⁴¹ Til den første sæson søgte han derfor at hverve foredragsholdere fra alle partier, og selv om han ikke havde held i sine bestræbelser for at hverve højre-talere – højskoleforstander Jens Nørregård var den eneste, der kom – viste talerlisten i øvrigt en smuk blanding af folk fra alle ventreafskygninger: fra litteraterne G. Brandes, Gjellerup og Schandorph over redaktør Borchsenius til folketingsmænd som den radikale Hørup og de grundtvigianske moderate Bojsen, Harald Holm og Høgsbro foruden højskoleforstander Ludvig Schrøder og en række universitetsfolk. ⁴²

I sin formandsperiode var det Pingel magtpåliggende at få religions- og skoleproblemer drøftet mellem repræsentanter for de forskellige opfattelser, og det er bemærkelsesværdigt, at Høgsbro og Holm så hyppigt deltog i disse debatter, og således gav deres bidrag til den af Pingel efterlyste større forståelse mellem fritænkere og kristne. ⁴³ Møderne i samfundet blev sjældent refereret særlig udførligt i aviserne, men Dansk Folketidende fandt dog anledning til at nævne et møde d. 18. nov. 1882, om folkehøjskolen og videnskaben, hvor Herman Trier, Fridericia og Erslev beklagede sig over, at højskolerne i for ringe grad tog hensyn til videnskabens resultater, mens Høgsbro og Holm forsvarede dem. ⁴⁴ I den forbindelse må det om Pingels holdning fremhæves, at han aldrig trods al velvilje mod højskolen accepterede de Høgsbro'ske antydninger af, at højskolen kunne udvikle en højere eller blot alternativ form for dannelse ved siden af den akademiske. Pingel tålte ingen betvivlen af den strenge videnskabeligheds overlegenhed og samfundsmæssige nytte.

I december måned var Pingel med til at knytte nye kontakter, som senere skulle vise sig at være af stor værdi, idet »Studentersamfundets aftenundervisning for arbejdere« da blev startet. Han viste stor begejstring

³⁹ Morgenbladet, 16/5 1882.

⁴⁰ Pingel til G. Brandes 14/5 1882. BB, III.

⁴¹ Pingel til Bjørnson 22/7 1882, Bjørnsons Brevveksling.

⁴² Jul. Schøtt, op. cit., s. 218.

⁴³ Jvf. Høgsbro til Bjørnson 2/3 1882 efter festen for akademikere og Venstres folketingsmænd: »Det var åndsstrømningerne hos Grundtvig og Brandes, der mødtes, og hvor forskellige, ja modsatte de end er i meget... kunde de dog mødes venlig i kampen for frihed for alt, hvad der stammer af ånd.« Høgsbro, op. cit. II.

⁴⁴ Dansk Folketidende, 24/11 1882.

og interesse for dette arbejde, og deltog i dets ledelse sammen med sine senere venner og rigsdagskolleger Niels Neergård og Herman Trier også efter at han var gået af som samfundets formand i 1884, da en mere radikal bestyrelse kom til.

Afskedigelsen

Det blev Kultusminister Jacob Scavenius, der gav Pingel det afgørende skub ud i den politiske karriere. Med påskud i Pingels deltagelse i det tyske socialdemokratis kongres i København i marts 1883⁴⁵ henvendte Kultusministeriet sig den 5. maj til Metropolitanskolens rektor, Lorenz Bergmann, for at få Pingels kommentar til forlydender om hans forbindelse med de tyske socialister samt rektors bemærkninger til Pingels »Optræden i det Hele i politisk Henseende.«⁴⁶ I den korrespondance, skrivelserne udløste, tog Bergmann det udgangspunkt, at lærere i deres deltagelse i det politiske liv af hensyn til elever og forældre »bør vise en langt større Takt og Moderation, end Dr. Pingel har aflagt Prøve paa«. Han mente ganske vist ikke, at det var lykkedes Pingel at påvirke eleverne politisk, da »Dr. Pingel efter min bestemte Overbevisning ikke i Timerne *forsætlig* gjør Propaganda for sine Anskuelser«. Men på den anden side kunne det ikke nægtes, at »den Fare ligger nær, at de (eleverne) kunne paa-virkes af ham i radikal Retning, især da han har sjældne Gaver til at fængsle og gjøre sig afholdt af sine Disciple.«⁴⁷ Navnlig har Pingel imid-

⁴⁵ Sagen om Pingels eventuelle deltagelse i et festmåltid for de tyske socialdemokrater i forsamlingsbygningen i Rømersgade om aftenen den 31/3 blev taget op, da Berlins politipræsident d. 17. april sendte Københavns politidirektor et fotografi, fundet hos en tysk kongresdeltager. Fotografiet viste en københavnsk læge, og blev oversendt »zur gefälligen Benutzung«. Det blev konstateret, at den pågældende læge var medlem af Studentersamfundet og havde deltaget i festmiddagen d. 31. Det fremgik af hans forklaring til politiet, skrev Crone til Justitsminister Nellesmann d. 28/4, »hvad der hidtil ikke har været Politiet bekjendt, at endel Medlemmer af det herværende Studentersamfund og deriblandt Samfundets Formand, Overlærer ved Metropolitanskolen, Dr. phil. Pingel, efter Indbydelse have deltaget i det Festmaaltid . . .«. Pingel selv nægtede at have deltaget i middagen, men afviste ikke, at han ved forskellige lejligheder havde været i kontakt med kongressens deltagere, hvad der jo intet ulovligt kunne være i. 9. maj måtte Crone efter videre politiefterforskninger trække en smule i land. Forholdet var, meddelte han Nellesmann, »at Dr. Pingel vel ikke har deltaget i det omhandlede Festmaaltid, men derimod umiddelbart forud har været tilstede i Lokalet for tilligemed en Del af Studentersamfundets Medlemmer at komplimentere eller dog gjøre Bekjendtskab med de tyske Socialdemokrater«. Se flg. note.

⁴⁶ For akterne i forbindelse med Pingels afskedigelse henvises til RA 633 04 2, Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenets Arkiv, Journalsager 1883, sag nr. 376.

⁴⁷ En af Pingels elever, orientalsen Johannes Østrup, gav 1916 i »Metropolitanskolen gennem 700 år«, udg. C. A. S. Dahlberg og P. M. Plum, s. 161 ff, en begejstret skildring af Pingels lærergaver og elevernes respekt for ham. Østrup,

lertid »i en anden Henscende gjort Skolen stor Skade, og det er med Hensyn til den Stemning hos Publikum som han har fremkaldt mod den« og som kunne frygtes at påvirke elevtilgangen. Her henviste rektor især til Pingels anti-kristelige udtalelser, til hans »Tilnærmelse til Socialisterne«, hans synspunkter på forholdet til Tyskland, samt bemærkninger om de drømme om grundlovsbrud, der kunne tænkes udklækket i »visse Junkerdrenge's Kyllingehjerner«. ⁴⁸ Bergmann anbefalede derfor, at ministeriet tildelte Pingel »en Paamindelse om at beflicte sig paa større Maadehold i sin politiske Optræden udenfor Skolen.« Ministeriet tilsluttede sig d. 21. maj ganske rektors betragtninger over den skade Pingels virksomhed forvoldte skolen og udbad sig en erklæring fra Pingel om at han i fremtiden ville afholde sig fra sådan virksomhed. I forbindelse hermed fik Bergmann ordre til at »tilkjendegive Overlærer, Dr. phil. Pingel, at han, forsåvidt han måtte være uvillig til at afgive den nævnte Erklæring, ikke kan bevare sin Embedsstilling ved Skolen.«

Pingel afviste d. 26. punkt for punkt de anklager, Bergmann havde rettet mod ham. Tværtimod at hans tilstedeværelse skulle kunne skade skolen, havde han hidtil bildt sig ind, at den overfor de mere frisindede af forældrene »var ligesom en Borgen for, at den gamle Skole endnu var bevægelig.« Han gik ud fra, at Bergmanns egen undervisning ikke var »en ligesaa forkastelig Propaganda i konservativ retning, som sandelig heller ikke ville være på sin Plads i vore Statsskoler«; ⁴⁹ og ville med hen-

der var erklæret Højremand, bekræfter Pingels næsten overraskende besindighed på det politiske område i sin undervisning. Han lægger hovedansvaret for afskedigelsen på Bergmann (rektor fra 1882 til 1885), der som modsætning til sin konservative, men tolerante forgænger F. C. C. Birch skildres som en strengt dogmatisk kristen, som opfarende og uligevægtig (s. 177). Scavenius skulle kun 'meget modstræbende' (s. 179) have tilsluttet sig. Som anført kom initiativet fra den officielle korrespondance at dømme fra ministeriet, omend Bergmann naturligvis i høj grad støbte dets kugler.

⁴⁸ På et studentermøde 20/2 1883, ref. Morgenbladet d. 21/2.

⁴⁹ Bergmann tog dette hib meget unådigt op. I en skrivelse til Ministeriet 28. maj uddybede han den behandling, han som historielærer gav samtidige emner som kommunisme, socialisme, den fri kærlighed o. s. v.:

»... jeg kan ikke omtale Communismen uden at fremhæve, at da Menneskene ikke ere saa gode, som de burde være, maa den nødvendigvis virke til Nedbrydelse af Samfundet, da det vil medføre Sløvhed og Ligegyldighed i al Production, naar Individet og hans nærmeste ikke selv høster den Fordel af hans Virksomhed, som han har berettiget Krav paa; jeg kan endvidere ikke omtale Socialismen uden at jeg samtidig med at gøre opmærksom paa det smukke og tiltalende i Tanken viser, hvilke Vanskeligheder der ere forbundne med dens Gjen-nemførelse i Praxis, og hvorledes ogsaa den vil lamme den private Foretagelses-aand, og at de fleste af dem, som med det mere tiltalende Navn kalde sig Socialist i Virkeligheden bevidst eller ubevidst ere Communister; jeg kan fremdeles ikke omtale den frie Kjærlighed uden at gøre opmærksom paa, at den tilintet-gjør Familielivet, og advare de Disciple, der ere udgaaede fra et lykkeligt Hjem, imod den; endelig kan jeg ikke omtale Fritænkeriet uden at gøre opmærksom

syn til socialisterne »minde vort Samfund, der synes at have Tid til saa meget og Raad til saa meget, om ikke altfor længe at overhøre Arbejderne's Krav paa Forbedring i deres aandelige og materielle Vilkaar. Jeg vil baade henvende mig til den humane Følelse og til Klogskaben, som byder ikke at skabe et Omvæltningparti, hvor der hidtil kun er et utaalmodigt Reformparti.«

Ministeriet var imidlertid ikke indstillet på at lade Pingel definere samfundets interesser, eller tilfreds med hans erklæring om, at han selv ville sætte de grænser for sin virksomhed som sagens natur og praksis for embedsmænds opposition mod deres foresatte drog. 7. juli satte ministeriet det afgørende stød ind: Ville Pingel i sit offentlige virke »tage de Hensyn, som hans Embedsstilling i følge de ham overordnede Myndigheders Anskuelse kræver, selv om hans personlige Opfattelse maatte afvige herfra«? Det ville Pingel ikke. »Ligesom jeg ikke bebrejder mig min hidtidige offentlige Virksomhed, saaledes vil jeg heller ikke i den følgende Tid kunne give den en anden Retning eller en anden Charakter.«

Hermed var der kun tilbage for ministeriet at indstille til Kongen, at Pingel fik sin afsked, da hans forbliven i sit embede »efter Ministeriets Formening er i Strid med Skolens Interesser og da en frugtbar Samvirken med Skolens Rector ikke kan ventes ifølge den Maade, hvorpaa Dr. Pingel har stillet sig«. Den 21. juni blev indstillingen bifaldet på Amalienborg. Da Pingel intet direkte ulovligt havde foretaget sig, blev han afskediget med en pension på 709 kr. og 61 øre årligt.

Afskedigelsen må ses i sammenhæng med den livlige politiske virksomhed i sommeren 1883 og kan passes ind i et mønster af direkte og indirekte politisk tryk fra Estrup-regeringen mod statens embedsmænd.⁵⁰ Fjernelsen af Pingel og Scavenius' afskedigelse af den radikale sognepræst i Stenlille, Henning Jensen, to år senere, er imidlertid nok de bedst kendte eksempler fra perioden på rent politisk begrundede afsættelser af oppositionelle embedsmænd. Udviklingen kom ikke ganske bag på Pingel, der langt tidligere havde givet udtryk for, at en afskedigelse på en måde ville komme som en befrielse og afgøre et personligt dilemma for

paa, at vel hviler Protestantismen paa den frie Prøvelse, men at Fritænkeriet er at stort Skridt videre, idet Fritænkerne forlade Protestantismens Grundvold, den hellige Skrift, og at man ganske vist maa respectere de selvstændige Tænkere, som efter en omhyggelig og upartisk Prøvelse forlader Troen, men at man kun kan beklage og ikke respectere et helt Samfund, der kaster Troen over Bord, da dets langt overvejende Masse jo bestaar af udannede og umodne Individuer, som efter at have mistet Troen kun kan anerkjende Egoismens og Materialismens Lov. Hvis det høje Ministerium finder, at det er at drive Propaganda i konservativ Retning, da har jeg ganske vist gjort mig skyldig deri, men jeg skal ogsaa, hvis jeg faar nogen Tilkjendegivelse derom, ophøre dermed og indskrænke mig til de tørre Facta.«

⁵⁰ Se Vagn Dybdahl, »Partier og Erhverv« 1969, I, s. 29-30.

ham.⁵¹ Ministeriets fremfærd vakte vældig opsigt i offentligheden; men Pingel skuffede sine venners håb om at kunne udnytte sagen til bunds ved at afslå at modtage udbyttet af en påtænkt indsamling.⁵²

Grundtvigs hundredeårsdag

Under højtideligholdelsen i september 1883 af 100-årsdagen for Grundtvigs fødsel markerede en række opsigtsvækkende begivenheder Bergianernes begyndende afstandtagen fra de københavnske radikale og dermed den skarpere opdeling af Venstre i en »europæisk« og en »dansk« del: Edv. Brandes' kritiske analyse af Grundtvigs indsats i Morgenbladet, begivenhederne ved Grundtvigfesten samme dag, hvor Birkedal udtalte, at »det unaturlige forbund mellem grundtvigianere og fritænkerne havde bedrøvet ham meget«, og at han »var overbevist om, at uden dette havde vi nu haft en frisindet regering og ikke siddet i uføret, vi sad i«; hvor Berg blev mødt med hyssen fra tilhørerne, da han fremhævede det ugrundtvigianske i at udelukke »de fremmede« eller i at afholde sig fra samarbejde med dem, og hvor stemningen i det hele ikke var venlig mod Morgenbladet.⁵³

Både Studenterforeningen og Studentersamfundet holdt deres Grundtvigfester, hvorimellem højre- og venstregrundtvigianerne delte sig, således at Pingel havde Lindberg, M. Pontoppidan, Hostrup, men dog også Sofus Høgsbro m. fl. som gæster ved sit arrangement. Her fortsatte han ufortrødent med sine forsoningsbestræbelser, idet han afviste Birkedals bemærkning om det »unaturlige samarbejde«. De to retninger havde mange fælles punkter, selv om fritænkerne ikke kendte »en faderlig, i nøden trøstende guddom«, og grundtvigianerne til gengæld manglede sansen for »den moderlige gudinde i baggrunden af vort tempel, naturen, fra hvem og til hvem alt går i evigt kredsløb«. Men denne forskel mente Pingel nok, at grundtvigianerne, »der frem for de andre religiøse partier her i landet udmærker sig ved tolerance og frisindethed« ville bære over med. Endnu en gang hævdede han, at »tro ikke er fremmed for viden- skaben – enhver viden opstår af tro, men først når troen er hærdet i kritikkens kolde bad, bliver den til viden«, og sluttelig fremhævede han Grundtvigs forståelse af sammenhængen i historien, anskuelsens betydning i undervisningen og behovet for almueundervisningens forbedring.⁵⁴ Stangerup kalder dette forsoningsoplæg for »et ekko fra en kulturpolitisk situation, som ikke var mere«.⁵⁵

⁵¹ Pingel til Georg Brandes 25/3 1880 og 13/6 1881. BB, III.

⁵² Georg Brandes til Bjørnson 21/7 1883, BB IV; Schandorph til Georg Brandes 25/7 1883, BB III; Dansk Folketidende 13/7 1883.

⁵³ Højskolebladet, 1/10 1883.

⁵⁴ Morgenbladet, 16/9 1883.

⁵⁵ Stangerup, op. cit. II, s. 252.

Under diskussionen efter Pingels tale hævdede Høgsbro det dog som Grundtvigs bestemte mening, at hans disciple kunne gå sammen med alle om fælles ønskers gennemførelse,⁵⁶ og i et foredrag i Studentersamfundet ugen efter Grundtvigfesten accepterede højskoleforstander Baagø, Estrup, Pingels henvisning til de fælles berøringspunkter og til den grundtvigske tolerance, idet han dog ville lægge vægten andre steder end Pingel: de kristne nærrede skam også ærbødighed for naturen, som de kendte som Guds skaberværk; de to grupper kunne nok ikke mødes i tro, men snarere i tilliden til det ædle menneskelivs sag, og i ønsket om retfærdighed, fred og glæde på jorden. Under disse forudsætninger, og i kravet om tankens frihed, dog under de bånd, som fremgik af en religiøs forståelse, kunne grundtvigianere og ateister gå sammen.⁵⁷

Det blev imidlertid i den følgende tid mere modsætningerne end de fælles interesser, der bestemte forholdet mellem tilhængerne af de to livssyn. Men Pingel høstede trods alt personligt nogle frugter af sine anstrengelser, da grundtvigianerne sluttede op bag hame ved valget i 1884.

Den liberale vælgerforening: Pingel kunne fra afskedigelsen helt hellige sig sin politiske virksomhed. Han begyndte at holde politiske taler rundt omkring i landets demokratiske foreninger; og da i dec. 1883 den Københavnske Liberale Vælgerforening blev oprettet som svar på en tilsvarende højreforening, var Pingel en af initiativtagerne.⁵⁸ Meningen var at skabe et samlingssted for oppositionen mod Estrup i alle dens afskygninger lige fra socialister til det liberale borgerskab. Også her var der tale om samvirke mellem folk af forskelligt livssyn, og som bestyrelsesmedlem arbejdede Pingel her sammen med kendte grundtvigianere som bagermester Marstrand og Sofus Høgsbros søn, overretssagfører Svend Høgsbro, som også havde været med, da Studentersamfundet blev oprettet. Pingels debut i vælgerforeningen var i øvrigt ikke udelt vellykket. Ved stiftelsesfesten d. 15. dec. i Casino vakte han opsigt ved i et anfald af hidsighed at overfalde den »frafaldne« Drachmann, bebrejdede ham hans utaknemmelighed mod Georg Brandes og erklære, at han »burde forfølges som en afskyelig skrubbudse.«⁵⁹ Det drastiske optrin havde til følge, at Berg, hvem Pingel netop ønskede at fastholde ved det vaklende forbund med akademikerne, udvandrede i irritation.

Valget i Århus 1884

Forud for Folketingsvalget i juni 1884 stod Victor Pingel i en for en politisk begynder gunstig position. Han havde ved en række lejligheder til-

⁵⁶ Højskolebladet 12/10 1883.

⁵⁷ Morgenbladet 23, 29/9 1883.

⁵⁸ J. Marstrand: »Tilbageblik gennem et langt Liv«, 1928, s. 97.

⁵⁹ »Holger Drachmann i Breve til hans Fædrenehjem«, 1932, s. 229.

trukket sig opmærksomhed som formidler inden for oppositionens rækker. Han havde afprøvet sine oratoriske talenter, og afskedigelsen havde skaffet ham stor popularitet i oppositionskredse over hele landet.

Som offer for den kultusministerielle magtbrynde havde Pingel allerede i 1883 modtaget tilbud om Rigsdagskandidaturer rundt omkring i landets kredse.⁶⁰ Forbindelsen til Århus var blevet knyttet, da Pingel 4. febr. 1883 på opfordring af Viggo Bjørnbak havde holdt et vellykket foredrag om Studentersamfundets virksomhed for et århusiansk arbejderpublikum.⁶¹ I Århus 2. valgkreds havde Viggo Bjørnbak ved de tre sidste valg forgæves søgt at besejre indenrigsminister Ingerslev, og han foretrak nu at stille sig i en nabokreds frem for at risikere et fjerde nederlag. Den populære Dr. Pingel forekom da oppositionslederne i Århus en ideel kandidat. Han, der ikke havde været indblandet i fraktionsstridigheder, og som havde arbejderne tillid fra sin virksomhed i Studentersamfundet, kunne forventes at samle alle oppositionsstemmer om sig. 2. febr. 1884 besluttede samtlige demokratiske foreninger i kredsen incl. fagforeningerne på et fællesmøde énstemmigt at opfordre Pingel til at lade sig opstille mod Ingerslev.⁶² Særlig bemærkelsesværdigt var, at også den grundtvigianske valgmenighedspræst i Bering, den for sine radikale anskuelser kendte Jørgen Teilmann, gik varmt ind for Pingel, og herefter var en af hans mest trofaste stillere i kredsen.⁶³ Alle var enige om, at Pingels fritænkeri skulle holdes ude fra det politiske.

Derimod fik Pingel under hånden meddelelse om, at én af de tilstedeværende socialdemokrater havde gjort et forgæves forsøg på at gøre et for de københavnske arbejdere heldigt udfald af forhandlingerne i København om fælles kandidatopstilling ved valget dér til en betingelse for socialdemokratisk støtte til Pingel i Århus.⁶⁴ På dette tidspunkt var Pingel i egenskab af bestyrelsesmedlem i Kbh's Liberale Vælgerforening engageret i de forhandlinger med socialdemokraterne, som førte til delingen af de københavnske valgkredse og valget af to socialdemokrater i 1884. Det ser ud til, at Pingel i kraft af sit kendskab til socialistførerne fra arbejderundervisningen og fra Studentersamfundet, i hvis bestyrelse der netop var indvalgt en medarbejder ved Socialdemokraten, har spillet en vis rolle i forligsbestræbelserne.⁶⁵ Han modtog imidlertid tilbuddet fra År-

⁶⁰ I juli 1883 verserede der således rygter om, at Pingel skulle opstilles i St. Heddinge mod Scavenius!

⁶¹ Bjørnbak til Pingel 29/1 og 2/2 1883. RA, Pingels Arkiv.

⁶² Bjørnbak til Pingel 3/2 1884. RA, Pingels Arkiv. Århus Amtstidende 9/2 1884.

⁶³ Begivenheden var en parallel til Langelandsvalget i 1880 og nævnes som et moderne eksempel på kætteri i pastor H. S. Saabyes ejendommelige bog »Et Omrids af Vantroens Historie«, 1888, s. 512.

⁶⁴ Gustav Verner, Århus, til Pingel 4/2 1884. RA, Pingels Arkiv.

⁶⁵ Marstrand, op. cit., s. 99; Niels Neergård: »Erindringer«, 1935, s. 137.

hus, og efter at overenskomsten var sluttet i København, stod de Århusianske socialdemokrater uforbeholdent bag ham. Ved valget d. 25. juni sejrede han med 2686 stemmer mod Ingerslevs 2129.⁶⁶

I sin valgkamp havde han betonet de fælles programpunkter: fortsat visnepolitik overfor Estrup, modstand mod Københavns befæstning og forbedring af arbejderne forhold. Alligevel kunne han med nogen ret bagefter overfor Bjørnson rose sig af at »have ført valgkampen i Århus efter princippet: bekend! Alle de farligste spørgsmål, som politikere af den kloge slags skyer som pesten eller behandler med tvetunget underfundighed, har jeg draget frem og behandlet med hensynsløs åbenhed«. ⁶⁷ Pingel erklærede sig ligeud for fritænkter – det punkt, hvor Højre også i de følgende år koncentrerede sin agitation med avisindlæg under mærket »vox dei« etc. – for pangermanist, for sympatisk indstillet overfor republikken, og præciserede overfor socialisterne, hvor han var enig med dem, og hvor han ikke var det. At han under disse omstændigheder sejrede med stort flertal ved et valg, som også for Venstre som helhed var en triumf, måtte anses for en god begyndelse på hans politikerkarriere.

Før omtalen af Pingels virksomhed i Folketinget og hans stilling inden for Venstre vil det være på sin plads kort at redegøre for hans standpunkter i de af tidens kontroversielle spørgsmål, der optog ham mest.

Arbejderbevægelsen

Gennem Studentersamfundets Arbejderundervisning praktiserede Pingel i stort omfang sin idé om akademikernes pligt til at virke for folkets oplysning. Det var samtidig et politisk programpunkt for ham, at også arbejderne materielle kår burde bedres, både af humanitære hensyn og for

Overenskomsten hang tiltyneladende i en tynd tråd i lang tid. Socialdemokraterne forlangte fra starten fire kredse til deres kandidater. Den Liberale Vælgerforening tilbød to, senere tre som absolut maksimum. Et kompromis blev nået i begyndelsen af april, da Herman Trier blev opstillet som fælleskandidat på Vesterbro. Denne ordning blev godkendt af den derværende socialdemokratiske vælgerforening med én stemmes flertal! Pingel havde i den liberale Vælgerforenings bestyrelse kraftigt støttet alliancen. Da forhandlingerne i slutningen af marts truede med at bryde sammen, ytrede han ønske om at træde ud af bestyrelsen for ikke at skulle medvirke til kamp mod socialdemokraterne – også af hensyn til sin egen stilling i Århus. Han lod sig dog overtale til at blive. Endvidere talte han kraftigt for en loyal optræden overfor de socialdemokratiske kandidater; »hævdede endog, at Meningen maatte være, at man skulle støtte de allieredes Kandidater med samme styrke som sine egne.« Protokol fra bestyrelsesmøde 28/2, ogs. 9/2, 21/2, 24/3, 11/4. RA, Kbh.s Radikale Vælgerforenings Arkiv, nr. 17.

⁶⁶ Stemmetallene for en del af Pingels valgkreds for årene 1882–1895 er analyseret i Dybdahl, op. cit. II, s. 40 ff. De bekræfter Pingels evne til at tiltrække arbejderstemmer.

⁶⁷ Pingel til Bjørnson 5/7 1884. Bjørnsons Brevveksling.

ikke at radikaliserer arbejderstanden. Pingel, for hvem evolutionstanken var det grundlæggende både i videnskab og politik, måtte inderst inde føle sig frastødt af den revolutionære side af socialismen. Han mente nok, at den eksisterende fordeling af samfundsgoderne var skæv og burde rettes, og at arbejderne havde krav på sociale reformer, »men ligesom jeg tror på arbejderkravenes berettigelse og samfundsomdannende magt, således tror jeg også på det bestående samfund som det, der trods alle sine ufuldkommenheder og brøst har det eksisterendes fornuft i sig og danner en gavnlig modvægt mod mangehånde fantasier og megen vildskab«. ⁶⁸ På de mange arbejdermøder, han i 80'erne deltog i, klarede han for sig på følgende måde: Han anerkendte socialismens faktiske eksistens og dens berettigelse som samlingsmærke for arbejderstanden. Han erklærede sin tilslutning til en række af dens øjeblikkelige programpunkter, men tog forsigtigt afstand fra en fremtidig socialistisk samfundsorden, idet han i øvrigt erklærede sig for økonomisk inkompetent til nærmere at kritisere socialismens grundlæggende teorier.

I Folketinget fik han et par gange lejlighed til at tale arbejderne sag, ⁶⁹ men efter 1890, hvor han sluttede sig til Bojsens forhandlende gruppe, kom det dog til sammenstød mellem ham og socialdemokraterne, navnlig da Pingel under forhandlingerne om ølskatten i 1891 syntes at lægge mere vægt på afholds- end på arbejdersynspunkter, og da han stemte mod et socialdemokratisk ændringsforslag til fattigloven. ⁷⁰ Han fastholdt dog de synspunkter, som han selv anså for i sandhed arbejdervenlige, selv om de skulle koste ham noget af den popularitet, han nød hos arbejderne.

Alene den omtalte usikkerhed med hensyn til socialismens fremtidsmål var grund nok for Pingel til ikke at gå over til Socialdemokratiet, men hertil kom efter hans eget udsagn endnu et motiv: Han så, at Socialdemokratiet som parti ville vinde frem på Venstres bekostning, og da han anså en opdeling af befolkningen i 3 nogenlunde jævnbyrdige partier: et socialistisk, et liberalt og et konservativt for ønskelig, for at fremskridtet kunne foregå i den rette udviklingsmæssige rytme, mente han det bedst at blive i Venstre. ⁷¹ Valgsamarbejdet mellem socialdemokraterne og Venstre skulle dog fortsættes til Estrup var fjernet.

For fuldstændighedens skyld skal noteres, at Pingel med alderen fik

⁶⁸ Pingel, »Et Politisk Tilbageblik«, 1891, s. 31.

⁶⁹ Om opførelse af forsamlingsbygninger for arbejderne og om mindstelønninger for statsansatte. Folketingets forhandlinger (herefter Ft) 1886/87 sp. 686; 89/90 sp. 174 og 333. Særligt energisk kæmpede han for at undgå bebyggelse af de københavnske fællede af hensyn til deres betydning som udflugtsmål for den københavnske almue. Ft. 88/89 sp. 1824; 91/92 sp. 1586.

⁷⁰ Ft 13/11 1890 og 28/1 1891; 90/91 sp. 793 og 3033.

⁷¹ F. eks. Pingel i Århus Amtstidende 23/6 1890.

et stadig mindre sympatisk syn på socialdemokraterne, hvis ledere forekom ham at udvikle sig i en for intolerant og revolutionær retning.⁷²

Republikken

Forholdet mellem de forskellige statsformer var et af foredragsholderen Pingels yndlingsemner, især naturligvis under provisorieagitationen 1885–86. Et par gange omtalte han sig selv som inderst inde republikaner,⁷³ men ellers var hans hovedsynspunkt det, at det konstitutionelle monarki som overgangsform mellem absolutisme og republik kunne være udmærket, blot kongen opførte sig i overensstemmelse med grundloven. I det hele taget tvivlede han på, at det danske folk var modent til republikken. Her som på andre områder fik Pingel et mere konservativt syn senere hen: han påpegede nødvendigheden af et »mystisk-poetisk« element i staten og skrev endda en stort set rosende artikel om Christian IX ved dennes død i 1906.⁷⁴

Udenrigspolitik

På dette område viste Pingel ikke så lidt originalitet i sin stillingtagen og indlagde sig fortjeneste ved på møder rundt om landet og i folketinget at søge at få folk til at se udenrigs- og forsvarspolitiske problemer ud fra en bredere synsvinkel end normalt, idet, som han senere skrev, »mange danske politikere taler og handler, som om verden begyndte ved Skagen og endte ved Gedser.«⁷⁵

Pingels grundlæggende synspunkter var ikke de dengang mest gængse, idet det var hans opfattelse, at Rusland var hovedfaren for Danmark og Europa, og at vi heroverfor skulle søge støtte hos Tyskland.

Med hensyn til forholdet til den store nabo mod syd, gik Pingel et skridt videre end andre kættere som Hørup, der plæderede for et godt forhold til Tyskland ikke af kærlighed til tyskerne, men fordi det var den eneste realistiske politik for en stat i Danmarks stilling. Pingel derimod vedkendte sig åbent sine pangermanistiske anskuelser. Grundlaget for disse var skabt allerede i ungdomsårene, hvor han havde fundet den tyske kultur den danske overlegen på alle punkter og nærmest foragtede alt, hvad der var dansk. At han således betragtede os som samhørende med Tyskland i samme grad som med de nordiske lande, opfattede pangermanismen som skandinavismens naturlige fortsættelse, ja som et skridt

⁷² Notater fra 1910, RA, Pingels Arkiv.

⁷³ Pingel til Bjørnson, 22/7 1882. Bjørnsons Brevveksling; Århus Amtstidende 24/1 1887.

⁷⁴ Tilskueren, 1906, s. 129.

⁷⁵ Tilskueren, 1905, s. 187.

i retning af dannelsen af Europas forenede stater,⁷⁶ lagde han aldrig skjul på i sin offentlige fremtræden.

I indlæggene i »nytårsfejden« præciserede han sine anskuelser i et indædt angreb på Ploug og Ejderpolitikken. Denne ulyksalige politik burde de ansvarlige have opgivet, idet den var »i modstrid både med tidens ledende idé og med de faktiske forhold i Slesvig«. Vi burde nu erkende, at vor nationalisme dengang var overdreven, og »opgive at gentage den fabel, at vi har været det uskyldige lam, der er blevet forurettet af den slemme ulv . . . Vi har gjort uret og lidt uret«.⁷⁷ På et studentermøde i febr. 1883 foreholdt han tilhørerne, at »Tyskland ikke ver identisk med Bismarck, at stærke bånd knyttede os til det andet Tyskland, Goethes Tyskland«,⁷⁸ og da han i 1884 lagde kortene på bordet for sine vælgere i Århus, erklærede han – uden at møde større begejstring i salen – at Bismarck aldrig havde ført en krig, »som ikke fra et tysk synspunkt var berettiget, selv ikke den danske krig«.⁷⁹

Dette betød imidlertid ikke, at Pingel var nogen tilhænger af de daværende indenrigspolitiske forhold i Tyskland eller ikke ønskede de danske dele af Slesvig tilbage. Hvad det sidste angik, mente han i 1881, at dette kunne opnås gennem en offensiv og defensiv alliance med Tyskland. I de kampe, der ville komme i Europa, efterhånden som tilpasningen til nationalitetsprincippet fandt sted, skulle Danmark stille sig på Tysklands side mod Rusland og Frankrig, hvorefter det ville få Slesvig som belønning af Tyskland.⁸⁰ Disse tanker forfulgte Pingel dog ikke senere, hvor han offentligt nøjedes med at håbe på »udviklingens gang og de humane idéers vækst«.⁸¹

Pingels syn på forsvarspolitikken var afledt af disse helt generelle udenrigspolitiske anskuelser. I en stor tale om disse emner i Folketinget d. 17. jan. 1888, hvori han i realiteten drøftede Danmarks muligheder for at bevare sin selvstændighed overfor stormagterne, bebrejdede han sine kolleger og regeringen, at de sjældent holdt sig denne sammenhæng mellem udenrigs- og forsvarspolitik klar. Danmark var i udlandets øjne mistænkeliggjort ved, at regeringen havde tilladt de kongelige prinsers og prinsessers giftermål med personer, som var prætendenter til udenlandske troner og derfor kunne skabe komplikationer. Anlæg af fæstninger ville vække yderligere mistillid og måtte derfor afvises.⁸²

Men dette var ikke hele Pingels standpunkt. I virkeligheden var han ikke forsvarsfjendtlig. Afrustning eller neutralitetserklæring var for ham

⁷⁶ Således Pingel til G. Brandes 15/2 1881. BB, III.

⁷⁷ Morgenbladet, 25/1 1880.

⁷⁸ Ibid. 21/2 1883.

⁷⁹ Århus Amtstidende 3/3 1884.

⁸⁰ Pingel til G. Brandes 18/1 1881. BB, III.

⁸¹ Århus Amtstidende 30/4 1888.

⁸² Ft. 17/1 1888; 87/88 sp. 1734.

urealistiske skinløsninger. Når han alligevel fulgte den almindelige Venstreindstilling og stemte imod militærbevillingerne, forsvarede han det med, at et militærapparat skulle have folket bag sig for at kunne bruges, og det ville Estrups fæstninger ikke have. Dilemmaet løste han da ved at anbefale oprettelsen af en lille elitehær, som skulle demonstrere vor forsvarsvilje, derved redde os fra at blive et værgeløst kompensationsobjekt for stormagterne, og i yderste fald redde vor nationale ære.

Langt senere, da forfatningskampen var afsluttet, trådte Pingel gennem en række artikler i »Tilskueren« 1905–06 efter lang tids tavshed atter frem, og da netop for at advare mod Ruslands ambitioner på langt sigt og henvise til alliancer med dets modstandere i Europa, først og fremmest Sverige, Norge og England, som den bedste løsning på vort sikkerhedsproblem. Det var i øvrigt Pingels hensigt med disse artikler at rejse en folkelig bevægelse for en fastere forsvars- og udenrigspolitik gennem påvisningen af afrustningens og neutralitetens farer.⁸³

Pingel og Folketinget

Ved alle de 3 valg, Pingel deltog i, blev han opstillet og valgt som fælleskandidat for Venstre og socialdemokraterne i Århus Amts 2. valgkreds. 1884 var hans flertal som nævnt over 500 stemmer, og ved det for Venstre i øvrigt dårlige valg i jan. 1887 holdt han stillingen. Fra dette tidspunkt kneb det imidlertid med at holde sammen på oppositionen; Pingels mere og mere forhandlingsvenlige politik og hans mellemstandpunkt i kunstmørspørgsmålet var ikke egnet til at fastholde de socialdemokratiske stemmer, og ved valget i jan. 1890, hvortil Pingel trods alt indvilgede i at stille sig, fordi socialdemokraterne ved afstemning besluttede ikke at opstille særkandidat, og en anden fælleskandidat ikke lod sig opdrive, skrumpede Pingels flertal ind til ca. 100. Kort efter brød uenigheden frem på ny, og på et stormfuldt møde d. 16. juni meddelte han vælgerne, at han ikke kunne stille sig igen i en kreds, som var i den grad splittet.⁸⁴ Ved næste valg genvandt da Højre kredsen, idet socialdemokraterne og Venstre opstillede hver sin kandidat.

Det viste sig hurtigt, at Pingel ikke var den fødte folketingspolitiker; og som helhed var arbejdet på tinge en skuffelse for ham. En af de største vanskeligheder, han havde at kæmpe med, var hans manglende interesse for og kendskab til økonomiske og administrative forhold. Pingel deltog sjældent i de økonomiske debatter, og når han vovede sig ud i dem, vedkendte han sig altid, at han bevægede sig på usikker grund. Ofte vakte hans udtalelser ved sådanne lejligheder munterhed, som da

⁸³ Tilskueren, 1905, s. 186. Johan Pedersen, Århus, til Pingel 23/3 1905. RA, Pingels Arkiv.

⁸⁴ Århus Amtstidende 17/6 1890.

han under debatten om sukkertolden i nov. 1890 »med al ængstelse, som en ikke-finansmand må føle i et sådant øjeblik« foreslog, at man indskrænkede beskatningen af sukker til de velhavende ved hvert kvartal at sende opkrævere rundt til dem for at inddrive skat af deres sukkerforbrug.⁸⁵

Til stor hjælp for Pingel var det dog, at han i told- og finansspørgsmål kunne øse af Neergårds viden. Disse to plus Herman Trier dannede et »triumvirat«, som af og til mødtes hos Pingel paa Trianglen, dels for at drøfte studentersamfundsanliggender og foredragsvirksomhed, dels for at snakke politik.⁸⁶ Neergård forsynede Pingel med økonomisk ballast, når denne sidste skulle holde vælgermøde eller optræde i Folketinget, mens Pingel til gengæld kommenterede latinske klassikere for Neergård.

De emner, som Pingel var mest hjemme i, og som han derfor fortrinsvis behandlede i tinget, når han en gang imellem tog ordet, var undervisning, universitetsforhold, københavnske anliggender og arbejderspørgsmål. Han berørte også af og til jyske forhold, og arbejdede forgæves for at få lagt et universitet og det jyske landsarkiv i Århus.⁸⁷ Da han efter nogle års forløb fik sæde i enkelte udvalg, var det også sådanne sager, han fik med at gøre. Det vigtigste praktiske resultat af Pingels rigsdagsgerning var oprettelsen af Danmarks Geologiske Undersøgelse, som han 1887 tog initiativet til.⁸⁸ Endelig var han ordfører for det udvalg, som marts 1888 enedes med ministeriet om oprettelse af universitetets botaniske, mineralogiske og kemiske laboratorier.

Men det var sjældent ved sine saglige argumenter, Pingel gjorde sig kendt i befolkningen som rigsdagstaler. Når han i visnepolitikens tid tog ordet i en sag, var det som regel blot for i en personlig, stærkt patetisk og billedrig stil at angribe ministeriet og i generelle vendinger kommentere den politiske situation. Ofte undslap der ham da stærke ytringer, som han selv bagefter fortrod, men som fængede. Ved en lejlighed advarede han således regeringen mod det øjeblik, da folket nægtede at lade sig regere »af en regering, hvis lovlige ret vi ikke anerkender ... men som vi betragter som en regering bestående af 7 forbrydere og indbrudstyre!«⁸⁹ Og sådanne udbrud kom der adskillige af.

Ofte vakte Pingel sine kollegers undren ved sine klassiske paralleliseringer – en gang kaldte han den atheniensiske tyrann Hipparchos »Athens Finsen« (indenrigsministeren)⁹⁰ – og sine vidtløftige ekskursor over emner, som lå i udkanten af, hvad folket inget plejede at beskæftige sig med.

⁸⁵ Ft. 13/11 1890; 90/91, sp. 732.

⁸⁶ Neergård, op. cit., s. 190. Neergård til Pingel 10/5 1884 og 23/4 1889. – Pingel var Lepidus, Neergård Octavian og Trier Antonius!

⁸⁷ Ft. 5, 16/3 1889; 88/89 sp. 4762 og 5509.

⁸⁸ Ft. 7/3 og 12/10 1887; 86/87 sp. 2053 og 87/88 sp. 153.

⁸⁹ Ft. 16/10 1885; 85/86 sp. 163.

⁹⁰ Ft. 7/2 1885; 84/85 sp. 726.

Når han imidlertid talte om spiselige svampes fortræffelighed, om fredning af søfugle på Fanø, om de geologiske og botaniske forhold i Venezuela, og udbredte sig om det forkastelige i at holde vilde dyr indespærret i zoologiske haver, så forsvarede han det ved at hævde den opfattelse, at politik ikke kun bestod af grove økonomiske sager, men var »en bestræbelse for at gøre livet for samfundets medlemmer så behageligt, så tiltalende som muligt«. ⁹¹

Den parlamentariske form og procedure lærte Pingel aldrig at beherske. Ofte måtte formanden belære ham, når han gjorde fejl på dette punkt. Arbejdet med at komme igennem papirdyngerne kedede ham, og han beklagede sig ligeledes over de lange, uninspirerede og forvrøvlede taler, over de lidet værdige former, hvorunder forhandlingerne foregik, og over den store rolle, som forhandlinger i finansudvalget og andre steder uden for salen spillede. Kort sagt var det med en vis lettelse, han i 1892 trak sig ud af folketingsarbejdet, og det er symptomatisk, at hans allersidste bemærkning i tinget fremkaldte en indsigelse fra formanden, hvis klokke Pingels voldsomme sprogbrug, parlamentariske ukyndighed og vidtspændende strejftog væk fra emnet så ofte havde sat i bevægelse.

Pingel som foredragsholder og agitator

Den menneskeskyhed, som »eneboeren på Trianglen« i sin ungdom havde ligget under for, forsvandt i løbet af lærertiden. Han opdagede tidligt, at der var en »agitatorisk side« i hans natur ⁹² og at de store menneskemasser ikke virkede »afskrækkende for mig, de minder mig endog på en vis måde om det store havs ensomhed«. ⁹³

Som taler hørte Pingel til tidens bedste og mest efterspurgte. Han talte aldrig efter manuskript, men nedfældede blot hovedpunkterne på en lap papir, og udfoldede herudfra sin klassiske, fantasifulde, omend ofte noget luftige veltalenhed. Der er mange vidnesbyrd om den store virkning, denne spinkle mands varme og begejstrede talekunst gjorde på hans tilhørere. Det var hans vane at hente råstoffet til de hyppige og ofte dristige billeder fra sin store klassiske og naturvidenskabelige viden.

Det var de belærende foredrag – om antikke personligheder, historiske og geologiske emner – for de københavnske arbejdere og for provinsens foredragsforeninger, som han befandt sig bedst ved. Han havde i sin pjece om skolevæsenet fra 1878 beklaget sig over, at han aldrig ved Madvigs forelæsninger havde »set skygger stige op af gulvet«; ⁹⁴

⁹¹ Ft. 9/11 1889; 89/90 sp. 895.

⁹² Pingel til Trier, 3/5 1880; RA, Triers Arkiv A.I. 2.

⁹³ Pingel til Arentzen, udat., cit. K. Arentzen: »Fra yngre og ældre Dage«, 1886, s. 201.

⁹⁴ Pingel: »Om Hovedmanglerne ved den lærde Skole«, 1878, s. 24.

men netop den suggestive foredrags- og oplæsningsteknik beherskede Pingel selv til fuldkommenhed. Kunne han så forene foredragstourneer med geologiske ekskursioner, var hans lykke fuldkommen.

Men også ved talrige politiske møder vakte hans agitation begejstring. I årene 1885–86, hvor protesten mod regeringens provisoriepolitik var på sit højdepunkt, var han ude og tale næsten hver søndag. Mest kendt blev hans deltagelse i »Ballerup-slaget« d. 17. maj 1885, hvor et møde med Pingel, Neergård og Matzen som talere endte i regulært slagsmål. De berømte bemærkninger om, at Næstved'erne skulle vogte sig for ikke at »løfte hovedet så højt, at tårerne kommer til at flyde i Susåen«⁹⁵ og om mulighederne for at »bruge andre våben end rifler; det vil kunne lade sig gøre at tage en junker på en høtyv og en greve på en møg-greb«⁹⁶ stammer ligeledes fra Pingels møder i 1885.

Da han fra 1886 forlod protestpolitikken for at tilslutte sig en moderat forhandlingslinie, mindskedes efterspørgslen efter den nu mere afdæmpede taler en smule; men Pingel kunne dog stadig ved en lang række møder udkaste store vue'er over reaktion og demokrati, enevælde og folkestyre, fordummelse og oplysning, stagnation og fremskridt; samtidig med at han formanede befolkningen til udholdenhed, selvstændighed, sammenhold, moralsk rejsning, ædruelighed og sædelighed, samt priste gymnastiske øvelser, sløjdarbejder og nyttig læsning som midler i folkets kamp mod Højreministeriet.

Pingels stilling indenfor Venstre. Visnepolitik 1884–85

Da Folketinget trådte sammen i efteråret 1884, og bruddet mellem Venstregrupperne blev en realitet, gik Pingel ind i den »europæiske« fraktion under Hørups ledelse, dels i overensstemmelse med hidtidige sympatier og forbindelser, dels fordi han placerede ansvaret for splittelsen hos Berg.⁹⁷ At Hørup oprettede »Politiken« som sit eget organ havde Pingels fulde billigelse; men samtidig forsikrede han i sine offentlige udtalelser, at det ikke var europæernes hensigt at splitte Venstre, blot ville de på deres særlige måde give deres bidrag til den fælles sag.⁹⁸

Imidlertid gled bekymringen over den stadig større splittelse mellem det »danske« og det »europæiske« Venstre fra slutningen af 1884 noget i baggrunden for Pingel, efter at regeringen 1. april 1885 udstedte sin provisoriske finanslov. Han erklærede sig nu for en fortsat ubønhørlig visnepolitik i Folketinget, og optrådte ude i landet som den mest yder-

⁹⁵ Tale i Fuglebjerg, ref. Sorø Amtstidende 13/5 1885.

⁹⁶ Tale i Århus, ref. Bertolt, Christiansen og P. Hansen: »En Bygning vi rejser«, 1954, I, s. 146.

⁹⁷ Pingel: »Et politisk Tilbageblik«, 1891, s. 6.

⁹⁸ Politiken, 4, 10/10 1884.

liggående af alle Venstres folketingsmænd. Han indrømmede senere, at når han i disse dage holdt foredrag om den franske revolution, var det, fordi han ønskede at vise sine landsmænd, »at der også for dem nærmede sig et øjeblik, hvor nødværgeretten måske burde anvendes«. ⁹⁹ På de politiske møder lod han – i modstrid med partiets mere forsigtige førere – forstå, at han billigede skattenægtelse ved siden af riffelforeninger og handelsboykot som midler i kampen mod regeringen. ¹⁰⁰

Ønskede Pingel virkelig en revolution i Danmark i 1885? Det kan ikke nægtes, at han i oktober i Folketinget advarede regeringen om, at der ville komme det tidspunkt, da det danske folk i fuld organisation ville rejse sig, ¹⁰¹ og at han ofte mindede om de tilfælde, hvor revolutioner havde kunnet bane vejen for lykkeligere tilstande; men på den anden side havde Pingel jo hele sit liv forfægtet den rolige evolutions idé, som netop »ikke består i at lægge torpedo under det foregående udviklingsled«. ¹⁰² Det bør da også noteres, at der i Pingels taler samtidig med denne spillet på tanken om revolutionen som mulighed, hvis regeringen fortsatte sin politik, forekom mere nøgterne betragtninger om, at han »ikke ville prædike oprør«, og at det trods alt ville være uheldigt, hvis forbindelsen mellem det gamle og det ny altfor voldsomt blev revet over. ¹⁰³

Han synes dog at have ventet en eller anden form for voldsomheder som reaktion på regeringens udfordringer. En diskussion i bestyrelsen for den Liberale Vælgerforening om festlighederne i anledning af Bergs løsladelse fra fængslet i juli 1886 viser Pingels ønske om at se revolutionstruslen brugt mod regeringen. Problemet var, om den løsladte Berg skulle hyldes ved en familiefest i Dyrehaven eller ved en massedemonstration på Nørre Fælled. Pingel gik sammen med Neergård varmt ind for demonstrationen: Den ville give modstanderne »noget at tænke på, navnlig hvad sådan en menneskemasse kunne udrette, når den ville.« Et flertal af bestyrelsen havde dog betænkeligheder. Hvorfor rasle med sabelen, når revolutionen alligevel var opgivet? Hvorfor vanskeliggøre Bergs stilling som samlingsmærke ved at associere ham med de rabiate? Hvorfor arrangere en demonstration i København, hvor den kun kunne stables på benene med socialdemokratisk medvirken, og hvor disse ville høste de politiske fordele i tilfælde af succes, mens den Liberale Vælgerforening under alle omstændigheder hang på udgifterne og besværet? Pingel-Neergård gruppen blev nedstemt. ¹⁰⁴

⁹⁹ Pingel: »Et politisk Tilbageblik«, 1891, s. 6.

¹⁰⁰ Tale i Fuglebjerg, ref. Sorø Amtstidende 13/5 1885.

¹⁰¹ Ft. 16/10 1885; 85/86 sp. 162.

¹⁰² Pingel til Georg Brandes 30/12 1881. BB, III.

¹⁰³ Sorø Amtstidende, 13/5 og 14/9 1885.

¹⁰⁴ Bestyrelsesmøder i Kbh.s Liberale Vælgerforening 18/6 og 28/7 1886. RA,

Pingel bebrejdede senere sig selv, at han i de kritiske dage overvurderede folkets og venstreførernes beslutsomhed og handledygtighed. Han havde brugt voldsomme ord, hvor ingen i virkeligheden var parate til at tage den logiske konsekvens af visnepolitikken. Men han erkendte, at han ikke selv var parat til at give signalet, »da førerne veg tilbage fra den plads, hvor de skulle have været. Jeg er gået frem med de fremrykkende og er vegen tilbage med de vigende«. ¹⁰⁵

Da det nu havde vist sig, at visnepolitikken »stille veltalenhed« ¹⁰⁶ ikke bed på Estrup, og at ingen turde bruge kraftigere midler, førtes Pingel langsomt ind på de tanker, som skulle blive de ledende i hans senere virksomhed: nødvendigheden af stram disciplin og sammenhold i Venstre, og det uundgåelige i at søge forhandling med regeringen.

Samling af Venstregrupperne 1886

Mens polemikken mellem det Bergske og det Hørupske Venstre 1885–86 skærpedes, gled Pingel længere og længere bort fra det sidste mod et formidlende mellemstandpunkt. Bergs fængsling efter Holstebroaffæren i slutningen af jan. 1886 genopvakte noget af Pingels sympati for den gamle fører, og samtidig kølnedes hans tidligere beundring for Hørup. Efter en samtale med denne i begyndelsen af april skrev han således, at han havde »lært at forstå disse folk bedre end før, men ser også modsætningen mellem dem og mig tydeligere end før«. ¹⁰⁷ Dette i forbindelse med oppositionens i almindelighed usikre stilling fik Pingel til at se det som sin opgave at bringe en forsoning i stand mellem de to grupper. At dette faktisk skete i begyndelsen af efterårssamlingen 1886 med dannelsen af »Rigsdagens og Folketingets Venstre«, hævdede Pingel senere »at have haft en ikke uvæsentlig del« i. ¹⁰⁸ Hvor meget hans anstrengelser betød er usikkert, men om deres forløb kan følgende anføres:

På et eller andet tidspunkt, formodentlig midt i juni 1886, aflagde Pingel et besøg hos Berg i fængslet og havde en længere politisk samtale med ham. Emnet omtales intetsteds i kilderne; men at dømme fra et foredrag, som Pingel den 24. juni holdt i Københavns Liberale Vælgerforening over emnet »Hørup og Berg« – på trods af en skriftlig henstilling fra Berg om ikke at benytte indholdet af en fortrolig samtale

Kbh.s Radikale Vælgerforenings Arkiv, nr. 17. Også Dyrehavefesten måtte opgives, og Berg blev fejret ved damperfesten på Marienlyst ved Helsingør.

¹⁰⁵ Pingel: »Et politisk Tilbageblik«, 1891, s. 10.

¹⁰⁶ Ft. 20/11 1884; 84/85, sp. 198.

¹⁰⁷ Pingel til Neergård 9/4 1886. RA, Neergårds Arkiv.

¹⁰⁸ Pingel, »Et politisk Tilbageblik«, 1891, s. 15.

i et sådant foredrag¹⁰⁹ – har formålet været at forsøge at dæmpe Bergs mistænksomhed overfor det københavnske Venstre.

I det nævnte foredrag drog Pingel indledningsvis en sammenligning mellem de to mænd som repræsentanter for to uudryddelige typer i den danske befolkning: det skabende, positive (Berg) overfor det kritisk negative (Hørup). Bergs fejl havde hidtil været en, måske ikke ubegrundet, mistillid til det ikke-landlige Venstre. Der var dog håb om, at han under sit fængselsophold ville besinde sig på større åbenhed. Hørup gjorde sig til gengæld skyldig i at hævde en gold negativisme, som nu ikke længere havde nogen politisk berettigelse. Pingel bekendte at han følte sig tiltrukket af Berg, men at han dog ikke ville svigte alle sine gamle venner, heller ikke G. Brandes, hvor mange vildfarelser denne end på det sidste havde gjort sig skyldig i. Hvis Berg ville, havde han ene af alle formatet til at blive Venstres samlingspunkt – og netop nu var sammenhold af overvældende betydning.¹¹⁰ Hvor meget det end skyldtes Pingels tilskyndelser, erklærede Berg sig efter løsladelsen i juli rede til at optræde som Venstres enhedsmærke. Den 19. okt. sendte bestyrelsen for det danske Venstre et tilbud om samarbejde til Folketingets Venstre. Den 22. holdt dette møde om sagen. Pingel betonede her indtrængende folketingsmændenes pligt til at modvirke splittelse og mistillid og det europæiske Venstres manglende eksistensberettigelse som gruppe i den foreliggende situation.¹¹¹ Bestyrelsen gav et valent tilsagn om samarbejde, og oppositionen kunne gå samlet til valg i januar 1887.

Moderat forhandlingspolitik 1886–1890

Allerede i den omtalte tale af 24. juni havde Pingel antydnet, at »reaktionens byld« før eller siden ville gå op overfor en enig optræden fra Venstres side, uden at det blev nødvendigt at bruge operationskniven. I fortsættelse af denne tanke henvendte han sig i august til Bojsen og bad denne fortsætte sine forsøg på at få Berg til at gå ind for en forhandlingspolitik i næste folketingssamling.¹¹² Fra efteråret gik han da også offentligt ind for en blandet protest- og forhandlingspolitik, hvis grundlinier ikke forandrede sig væsentligt i de næste 4 år.

Venstre burde aldrig anerkende provisorierne og altid nægte at bevilge penge til de københavnske befæstninger. Derimod skulle der ved forhandling om neutrale emner – og her var det nærliggende for Pingel at pege på bevillinger til undervisningsanstalter, som han da også, som nævnt, var med til at gennemføre – stræbes efter forståelse ikke med

¹⁰⁹ Berg til Pingel, 21/6 1886. RA, Pingels Arkiv.

¹¹⁰ Morgenbladet 25/6, Dagbladet 26/6, »Enhver Sit«, 1886, s. 233.

¹¹¹ Optegnelser af Pingel fra 22/10 1886; RA, Pingels Arkiv.

¹¹² F. Bojsen: »Politiske Erindringer«, 1963, s. 155.

regeringen, men med »det fine og noble Højre« i Landstinget. – Pingel skelnede mellem det »noble Højre«, det »døde Højre« »hvis hele forberedelse til deltagelse i vort politiske liv er... at de har læst »Prins Otto af Danmark« og »Erik Menveds Barndom«; og så det almindelige bundfald.¹¹³

Forudsætningen for at denne politik kunne lykkes, så han stadig i partiets sammenhold. Da Berg brød dette ved i slutningen af marts 1887 at nedlægge sit formandshverv og snart efter dannede sin »rene« Venstre-fraktion, misbilligede Pingel i høj grad dette, både fordi det var udtryk for en splittende separatisme, og fordi han anså gruppens unuancerede protestpolitik for tomt ordgyderi. Dette betød dog ikke, at han altid stemte med flertalsgruppen; således modsatte han sig planerne om det nedbrændte Christiansborgs genopførelse, som han ikke fandt på sin plads under de daværende konstitutionelle tilstande,¹¹⁴ ligesom han stemte imod en restaurering af Ribe domkirke med den bemærkelsesværdige motivering, at han ikke ville have kultusminister Scavenius' navn knyttet til en sådan bedrift!

Fra 1887 stod Pingel lidt uden for de forskellige gruppedannelser, hvis indbyrdes intrigener omkring de enkelte førere forvirrede og forargede ham. Han deltog i partiets påskeforhandlinger 1888 om Højres forligstilbud, men stemte ikke, da bestyrelsens forslag om at afvise forhandling kom til afstemning,¹¹⁵ en holdning som han senere begrundede med, at forhandlingerne havde vist en sådan mangel på disciplin og ledelse i Venstre, at han ikke ville have noget med sagen at gøre.¹¹⁶

I folketingssalen fulgte han dog som regel Holstein, hvis dygtighed han anerkendte, og som han anså for at repræsentere et mellemstandpunkt i partiet med Bojsen og Hørup til højre og venstre for sig. Da Holstein i okt. 1888 syntes at ville danne en særgruppe, regnedes Pingel således for en af hans sikreste støtter.¹¹⁷

Den mistrøstige tilstand indenfor partiet var ofte i denne periode genstand for behandling i hans foredrag. Det var ikke uden grund, at Pingel engang betegnede sig som tilhørende »det pædagogiske Venstre«.¹¹⁸ Han så en af sine fornemste opgaver i at søge at afhjælpe partiets brist

¹¹³ Ft. 4/2 1887; 86/87 sp. 1191. – En anden version af Pingels tredelte forhold til Højre er overleveret i J. J. Ipsens: »En Utopists Historie«, Kbh. 1926, s. 54. Ipsen citerer Pingel for følgende udbrud (1886): »Højre består af tre Dele; den ene Del er Rak, den anden Del er Pak, og den tredje Del er Rakkerpak!«

¹¹⁴ Ft. 3/3 1887; 86/87 sp. 3580.

¹¹⁵ Madsen-Mygdal, »Politiske Oplevelser«, 1912, s. 108.

¹¹⁶ Århus Amtstidende, 30/4 1888.

¹¹⁷ »Tre Venstremænd, en brevveksling mellem Frede Bojsen, Klaus Berntsen og Niels Neergård,« udg. af Harald Jørgensen, 1962. Berntsen til Bojsen 20, 22/10 1888.

¹¹⁸ Pingel til Trier 21/1 1885. R.A. Triers Arkiv, A.I. 2.

ved at drøfte dem offentligt, hvad allerede »Hørup-Berg« foredraget havde vist.¹¹⁹ Tit analyserede han overfor vælgerne årsagerne til svækkelsen: konflikten mellem land og by, modsætningerne med hensyn til religion og forsvarspolitik, og de personlige rivninger.¹²⁰ Det var dog hans påstand som før, at ingen af disse skel var dybe nok til at motivere uenigheden. Men først og fremmest var det dog en samlet arbejdsplan for partiet, han efterlyste.

I hvert fald én gang gjorde han selv overfor partiet et forsøg på at afhjælpe disse svagheder. På et fællesmøde d. 30. nov. 1888 stillede han forslag om en helt ny partiorganisation: et forretningsudvalg på tre medlemmer skulle lægge en arbejdsplan for partiet og lede dets arbejde, et andet udvalg skulle slå ned på brud på disciplinen, både i Folketing og i pressen, og endelig skulle et organisationsudvalg planlægge partiets virksomhed på længere sigt. I en ledsagende tale opregnede Pingel partiets og navnlig førernes synder i fortiden, men opfordrede til, at man nu skulle begynde forfra.¹²¹ Dette radikale forslag blev imidlertid ikke mødt med større entusiasme fra ledernes side. Tanken om en arbejdsplan rørte dog ved beslægtede strenge hos Bojsen;¹²² men selve forslaget synes at være faldet bort af simpel mangel på interesse.

Forhandlingspolitik 1890-92

Den forhandlingsplan, indeholdende bl. a. forslag om nedsættelse af sukkertolden og forøgelse af ølafgiften, som Bojsen i sommeren 1890 udarbejdede til brug for det forhandlende Venstre i samlingen 1890/91, efterkom et af Pingels oftest udtalte ønsker. Så da Bojsen efter at have forelagt den for sine nærmeste medarbejdere henvendte sig til Pingel i slutningen af august, var det med »formelig begejstring«, at denne tog imod dette initiativ.¹²³ »Jeg glæder mig meget over dette udkasts tilvejebringelse«, skrev han til Bojsen, da han havde sat sig ind i forslaget, »jeg har ved de foregående samlingers begyndelse bittert savnet, at der ikke fra de ledende mænds side forelå en sådan plan for arbejdet.«¹²⁴ Også Pingel var nu nået til den overbevisning, at en tilbagevenden til lovlige tilstande gennem et forlig med regeringen kun kunne opnås ved forhandlinger om mådeholdne sociale reformer, hvorved på en gang de

¹¹⁹ Pingel var aldrig vejet tilbage for angreb på sakrosankte personer, jvf. hans behandling af Madvig og Ploug. Han havde tidligt erklæret, at »de sår, der skulle helbredes grundigt, må lægges blot, ikke atter og atter overklistres ubesete«. 'Hovedmanglerne', 1878, s. 40.

¹²⁰ Således tale i Odense, ref. *Fyens Tidende*, 8/10 1888.

¹²¹ Høgsbro til Bojsen 30/11 1888. Høgsbro, op. cit. II.

¹²² Bojsen til Høgsbro 2/12 1888, *ibid.*

¹²³ Bojsen, op. cit., s. 190.

¹²⁴ Pingel til Bojsen 4/9 1890; Bojsen, op. cit., s. 191.

trængendes kår bedredes, og parterne vænnedes til saglige forhandlinger.¹²⁵ Da sukkertoldforslaget kom for i Folketinget i november, sluttede Pingel sig da uforbeholdent til den Bojsenske gruppe, og her forblev han resten af sin tid i Folketinget. Under forslagens behandling sagde han om sin personlige stilling, at han nu ligesom så en lysning i horisonten, en chance for Venstre til at komme ud af dødvandet. »Jeg har, som de ærede partifæller vil vide, i partimøder bestandig kæmpet for den opfattelse, som jeg her i korte træk gør gældende (at Venstre som helhed burde følge flertallets forhandlingspolitik). Jeg har bedt, jeg har tigget, kan jeg gerne sige, om man dog ville bære sig sådan ad, om man dog ville huske på det folk, man repræsenterede . . . men, som sagt, jeg har oplevet den ene skuffelse efter den anden. Jeg har tilbragt de sidste år her dels i bitter kamp, dels i en dump fortvivlelse.«¹²⁶ Arbejdsprogrammet syntes nu det sidste håb.

I perioden indtil valget 1892 kastede Pingel sig da også – på et tidspunkt, da han havde erklæret ikke at ville lade sig genopstille – kraftigere end tidligere ind i folketingsarbejdet. Han arbejdede i en række udvalg, og blev viklet ind i en del bitre ordskifter med Berg, Hørup og Edv. Brandes om sit »frafald«, når han tog ordet for sin gruppe under finanslovsdebatterne eller i de sager, han tog sig særlig af – d.v.s. forslag om lærerlønninger, om Landbohøjskolen, folkehøjskolen, hospitalsbyggeri og de lægevidenskabelige anstalter.

Nu da han havde sluttet sig nærmere til en bestemt Venstregruppe steg også hans indflydelse i partiet. Morgenbladet begyndte igen at skrive pænt om ham og spåede ham endda en stor fremtid, hvis han ville løse de opgaver, som ventede ham i det forhandlende Venstre.¹²⁷

Han var ligeledes medlem af den inderkreds, som under Bojsens periodiske fravær samledes hos Høgsbro for at drøfte forhandlingsgruppens anliggender, og som foruden disse to også inkluderede Neergård og Klaus Berntsen.¹²⁸ Men dette varede kun til 1892, hvor han udover Folketinget også for bestandig forlod partipolitisk virksomhed.

Afsked med det politiske liv

Heller ikke disse sidste år lå Pingel på den lade side i sin virksomhed inden for det »pædagogiske Venstre«, som han jo var ene medlem af. Tværtimod intensiverede han sine offentlige bekendelser af egne og andres synder.

Straks efter valget i jan. 1890 informerede han Neergård om sine

¹²⁵ Pingel: »Et politisk Tilbageblik«, 1891, s. 27.

¹²⁶ Ft. 14/11 1890; 90/91 s. 867.

¹²⁷ Således Morgenbladet 22/1 1890.

¹²⁸ Høgsbro til Bojsen 29/4, 7/7, 4/8 1891; Høgsbro, op. cit.

ideer for rekonstruktionsarbejdet i partiet, og vedkendte sig her sin tro på »dekraftige midler, særlig bambusrøret!«¹²⁹ Dette fortsat holdt han, og de første slag uddelte han på et møde i Århus d. 16. juni, hvor han tillige meldte fra som folketingskandidat. Her fordømte han Venstres »klumpepolitik« og gav – uden at lade sine egne synder uomtalte – sin utvetydige mening til kende om hver enkelt af de førere, som ved deres indbyrdes splid efter hans mening havde forrådt vælgernes interesser.¹³⁰ De temaer, som han her havde anslået, udviklede han videre i en opsigtsvækkende pjece med titlen »Et politisk tilbageblik. Nogle ord til selvforsvar«, som han udsendte i okt. 1891. Som titlen antyder, var det Pingels hensigt at rense sig for beskyldningerne om at have svigtet sine principper fra 1884–85; men han genoptog i den forbindelse sine angreb på førerne: Berg bebrejdede han, at han var med i 1866, da, som han i anden forbindelse udtrykte det, »højrerævene og venstregæssene reviderede den danske grundlov«, samt at han ikke ville drage konsekvensen af, at visnepolitikken var faldet til jorden, men med sine sædvanlige eneherskertilbøjeligheder fortsatte en splittende og tom protestpolitik. Holstein fik ros for sin gode vilje og sin mandige beslutning om at trække sig tilbage, men Pingel kunne dog ikke forbigå de uheldige »frivole« træk i hans karakter. Bojsen havde han i Århus stemplet som en middelmådig, lidt småtskåren mand, dog med gode kundskaber på det politiske område, men han gik af forståelige grunde fri i »Tilbageblikket«.

Først og fremmest var der dog her tale om et opgør med Hørup og de tidligere københavnske allierede i det litterære Venstre. Det afgørende sammenstød var allerede kommet året før i Folketinget, hvor Edv. Brandes i en række bitre ordskifter med Pingel havde harcelleret over dennes bevægen sig i »fantasier, forestillinger og drømme«, over hans evige snak om »moral«, og irriteret havde frabedt sig Pingels skolemestertone overfor voksne kolleger.¹³¹

I 1891 blev bruddet totalt. Pingel trak sig tilbage fra arbejdet i Studentersamfundet. I maj revnede den Liberale Vælgerforening efter grupperingerne i Folketinget. Som protest imod, at forretningsudvalget havde indbudt Berg og Hørup som talere til foreningens grundlovsfest, meldte Pingel sig – sammen med Neergård, Secher, Borchsenius, Har. Holm og Sv. Høgsbro – ud af bestyrelsen.¹³² Endnu i 1891 stemte Pingel

¹²⁹ Pingel til Neergård 27/1, 1891. RA, Neergårds Arkiv.

¹³⁰ Århus Amtstidende 17/6 1890.

¹³¹ Ft. 8/2 1890; 89/90 sp. 2339 og 13/11, 1890; 90/91 sp. 805.

¹³² Bestyrelsesprotokoller, møderne 13/5 og 10/7 1891. RA, Københavns Radikale Vælgerforening Arkiv, nr. 17. Hørups tale ved grundlovsfesten var det berømte 'Nu er det Svampens Til' – angreb på 'sammensmelterne'. (»Viggo Hørup. Retning til Venstre«, udg. Ebbe Reich, 1968, s. 97 ff.).

i Folketinget for den kontroversielle bevilling til Georg Brandes. I 1892 stemte han imod, fordi sagen efter hans mening var politiseret af Brandes' tilhængere.¹³³

I sin afskedspjece rettede Pingel nu skytset mod Hørups og »Politiken«s letfærdige politiske agitation, deres frivole københavneri, deres intolerante og overlegne holdning til de moralske og religiøse følelser, som var befolkningen hellige, og som Pingel mente burde skånes af hensyn til dens handlekraft. Og han erklærede, at »det er den omtalte dels fjendtlige, dels ligegyldige holdning overfor den overleverede moral, der mere end noget andet har skilt mig fra tidligere meningsfæller«.¹³⁴

Bojsen, til hvem Pingel havde sendt manuskriptet til pjecen – dog så sent, at der ikke kunne rettes i det – kunne naturligvis kun glæde sig over dette udfald mod det dekadente københavnske »grinebideri«. Derimod var han ikke begejstret for, at Pingel udtrykkelig havde afskrevet mulighederne for at opnå forlig med regeringen i samlingen 1891/92 og henviste dette til følgende rigsdagssamlinger. I en forståelig nervøsitet over, hvorledes dette kunne udnyttes i de radikales agitation, bad han Pingel om, hvis det kunne nås, at benytte sig af mere ubestemte tidsangivelser, uden dog at dette ønske blev efterkommet.¹³⁵ I en temmelig giftig omtale i »Politiken« af Pingels pjece blev der da også slået ned på dette punkt (»sagde vi det ikke: efter valgene!«), men derudover kaldes Pingel en »skuffelsens apostel« og »et uhyggeligt eksempel på, i hvilken grad en falsk plads og en forkert front er i stand til at forvrænge og forringe et menneske, som utvivlsomt er begyndt med de alleragt værdigste formål«.¹³⁶ Bojsen synes dog at have båret over med Pingel. I breve til ham udtrykte han taknemmelighed over den støtte, han havde modtaget; og i sine erindringer lader han en vis sympati og respekt for Pingels særprægede personlighed skinne igennem.¹³⁷

Den unge student P. Munch var en undrende tilhører til nogle af de voldsomme offentlige opgør mellem de to fløje i januar 1891 og skildrede i et brev til vennen J. P. Jacobsen 19. jan. hvorledes Pingel og Hørup duellerede om hinandens moralske habitus og demokratiske sindelag. 'Pingel holdt en prædiken om alt det gode, han havde gjort socialdemokraterne, og sluttede med om sig selv og Bojsen at citere det bevingede ord »Lys over landet, det er det, vi vil«, og for Bergs og Hørups vedkommende skabe det antagelig i fremtiden ikke mindre bevingede ord 'Rummel og Blændværk over landet, det er det, de vil'. (Møde på Sortedamslund arrangeret af den Liberale Vælgerforening. »En ungdomsbrevveksling mellem P. Munch og J. P. Jacobsen 1889–1901,« udg. af Lis Jacobsen og Holger Brøndsted, 1962, I s. 74–79).

¹³³ Se Hans Hertel, op. cit., s. 232–35 om Pingels opgør med Brandesianerne.

¹³⁴ Pingel: »Et politisk Tilbageblik«, 1891, s. 34.

¹³⁷ Bojsen til Pingel 29/10 1891.

¹³⁶ Politiken 31/10 1891.

¹³⁷ Bojsen til Pingel 26/4 og 1/5 1892. Bojsen, op. cit. s. 228, 353, 360.

I sin afskedstale i Folketinget d. 22. marts 1892 beskæftigede Pingel sig med historiens dom over ham, og hævdede endnu engang den indre konsekvens i de standpunkter han havde indtaget. Hans slutningsord kan stå som eksempel på hans patos og hans dristige talerkunst:

»Jeg tror ganske vist ikke, at historien nogen sinde vil komme til at beskæftige sig med sådanne småting som min stilling i denne forsamling – dertil mener jeg at have spillet alt for lille en rolle her – men jeg tror alligevel, at når en gang, for kuriøsitetens skyld, et eller andet menneske, måske en lærd, vil give sig til at undersøge disse forhold, vil han finde, at der er en overmåde god overensstemmelse mellem min optræden i tidligere tid og den, jeg viser nu... Derfor går jeg med oprejst pande bort fra dette ting. Hvis nogen har villet insinuere, at jeg skulle være påvirket udefra, vil jeg sige, at for mig er så vel folkegunst som de mægtiges gunst som en kartoffelskrælling eller en udbrændt cigar, der ligger på min vej: jeg går over dem, mine tanker forstyrres ikke af dem, de ere mig fuldstændig ligegyldige! Og jeg går med så meget større ro hen over dem, som jeg ved, at der er så mange, der følger bag efter mig, som ville plukke disse dejlige ting op fra den skidne gade.«¹³⁸

Pingel som politiker

I spørgsmålet om konsekvens eller ikke konsekvens havde Pingels holdning ikke været meget forskellig fra de andre Venstrefolketingsmænd. Oppositionsbevægelsen havde siden det først provisorium i 1877 ofte været splittet i spørgsmålet om den taktiske linie overfor Estrup. Pingel havde i 1886 begivet sig ind på den forsigtige forhandlingslinie og sluttede sig klart til Bojsens forhandlingspolitik fra 1890 fordi han var træt af den golde visnepolitik og fordi han mente bedst at forsvare den brede befolknings, d.v.s. også de grundtvigianske Venstrebønders, interesser derved. Og som »sammensmelterne« i 1891 ofte gjorde Hørup-folkene opmærksom på, havde også Hørup i perioden 1887–88 forsøgt en forhandlende linie. Men i 1891 tilspidsede de latente konflikter indenfor Venstreoppositionen sig på en måde som gav idealet om den forenede opposition dødsstødet. Hørup faldt ved valget i 1892, men fortsatte den konsekvente nejpolitik overfor den grundlovsbrydende regering. Bojsen førte forhandlingspolitikken videre til forliget i 1894. Brandesianerne mistede i stigende grad interessen for det oppositionelle fællesskab og dyrkede deres åndelige individualiteter og de store mænd. Pingel gav op overfor denne splittethed og trak sig tilbage fra det politiske liv.

Hos de af Pingels samtidige, som har beskæftiget sig med ham og

¹³⁸ Ft. 91/92 sp. 4987.

hans politikergerning, kan spores to forskellige opfattelser af hans skæbne.

Den ene ser ham som den ædle, sandhedssøgende idealist, der kæmpende med åbent visir må lide skuffelser i det smudsige politiske arbejde, og derfor efter at have gjort op med hykleriet og bagvaskelsen trækker sig tilbage til sin egen verden, »en verden af skønhed, en verden hvor der er ren høj luft, og hvor det er godt at være for en menneskesjæl, som altid har søgt mod idealet«. ¹³⁹ Bjørnson skrev på samme måde i 1891, at »for mig er han den mishandlede, en ideal natur mellem røvere. Jeg elsker ham netop af den grund«. ¹⁴⁰ Og Hans Olrik udtrykte det i sin nekrolog fra 1919 således: »Hans enspændernatur passede ikke ind i partirammerne, og hans idealisme tog forargelse, da virkeligheden blev ham klar. Så meldte han fra . . .«. ¹⁴¹

Heroverfor ville de, der politisk stod til venstre for ham, naturligvis hævde, at en stor del af hans vanskeligheder stammede fra et fundamentalt set forkert politisk valg fra hans side: Fra den borgerlige kulturradikales naive tro på, at »Venstre, disse skikkelige Gaardmænd og disse bornerte og beregnende Bedsteborgere – virkelig vilde gøre det af med Grosserer-Regimentet og Præstemoralen og den militære Kommando«. ¹⁴² Også på det mere personlige plan er en række karakterbrist blevet trukket frem for at vise, at han for det første aldrig skulle have været politiker, og for det andet selv gjorde sit til at gøre sig umulig som sådan. Dertil manglede han udholdenhed, dømmekraft og eksakt viden på en række praktiske felter. »Især kan han ikke mindes som den, der har gennemført et politikens helvede og derefter havde rensset sig og var steget frem som en gralsridder. En kæmpe af den helige ånd fører sig og virker helt anderledes«. ¹⁴³

Det må naturligvis indrømmes, at Pingel hverken hvad forudsætninger eller væsen angår kunne siges at høre til dem, som normalt kaldes fødte politikere. Men for så vidt var det heller aldrig hans mening at indtræde i de almindelige politikeres rækker. Han så det som sin hovedopgave at bidrage til folkets og dets føreres moralske rejsning i forfatningskampens svære år, og i dette arbejde kom det ikke an på specialviden. Pingel gjorde sig derfor mere bemærket ved sine store vue'er over tidens strømninger og tendenser – hvoraf nogle var genialt-profetiske, andre tangerende det latterlige – end ved sans for taktik eller for det praktiske arbejde.

¹³⁹ Marie Lassen til Pingel, 25/2, 1910. RA. Pingels Arkiv.

¹⁴⁰ Bjørnson til forfatteren Greensteen, 2/1 1891, Bjørnsons Brevveksling.

¹⁴¹ Tilskueren, 1919, s. 495.

¹⁴² C. E. Jensen i Socialdemokraten 5/11 1889, cit. Hertel, op. cit., s. 212.

¹⁴³ Edvard Brandes i Politiken, 22/5 1923.

Men denne moraliserende – ofte let farisæiske – indstilling forbundet med en trang til hensynsløs åbenhed gjorde det samtidig svært for Pingel at begå sig i politiker kredse. Det må have været vanskeligt at åbne sig helt overfor en kollega, som man vidste ingen skrupler ville have ved at dissekere en for en vælgerforsamling, hvis man ikke nåede op til den standard, han satte for deltagere i det politiske liv. Også på andre områder var han uberegnelig: Hans humør og energi kunne svinge fra apatisk melankoli eller misantropi til pludselig begejstring for en eller anden sag; og den voldsomme hidsighed, som navnlig synes at have grebet ham, når han stod på talerstolen, kunne give sig lidt pinlige udslag, som da han engang i nov. 1885 i en tale på Røde Kro midt under et heftigt angreb på sine bagvaskere fra Højrepressen erklærede sig parat til at duellere med en hvilken som helst repræsentant for »Dagbladet«.¹⁴⁴

Den almindelige indstilling til fænomenet Pingel blandt Venstrepolitikere synes da også at have været den, at man på den ene side respekterede hans kundskaber, hans idealisme og hans gode vilje – ting som selv hans politiske modstandere sjældent drog i tvivl – men på den anden side rystede lidt på hovedet af hans ideer og hans metoder, overbærende eller irriteret, alt efter temperament.

Selv om Pingel var en skuffet mand i 1891, kan hans politiske virksomhed dog ikke kaldes ganske resultatløs. Han var ikke kun den ildsprudlende fanatiske agitator, som Højrepressen gjorde ham til; han var heller ikke nogen naiv gallionsfigur, bag hvilken skumle radikale dækkede deres destruktive komplotter.¹⁴⁵ Inden for den politiske og kulturelle opposition var han som fremhævet aktivt medvirkende ved en række begivenheder af formidlende og samlende art: Alliancen mellem det litterære og det radikale Venstre, oprettelsen af Studentersamfundet og af Københavns Liberale Vælgerforening, overenskomsten med socialdemokraterne 1884, samlingen af Venstregrupperne 1886. I Folketinget var dog oprettelsen af Danmarks Geologiske Undersøgelse resultatet af hans initiativ. Som folkelig oplyser var han efter alt at dømme en lødig, inspirerende og afholdt foredragsholder, der har gjort indtryk på de mennesker, han mødte på sine rejser landet rundt, »overalt delende ud af, hvad jeg vidste og tænkte, med ærlighed og oprigtighed«.¹⁴⁶ Måske en Don Quixote udadtil; men privat en besejdede mand, der var i besiddelse af en overraskende stor portion selvironi. Som han engang bemærkede til Herman Trier om sit forhold til den praktiske

¹⁴⁴ Morgenbladet, 18/11 1885.

¹⁴⁵ Synspunkterne nævnt og diskuteret i Berlingske Tidende 4, 5/3 1892 i en længere omtale af »Et politisk Tilbageblik«.

¹⁴⁶ Erindringer af Pingel i Århus Amtstidende, 1/10 1916.

virkelighed: »Det går mig her som så ofte: Jeg ser en ikke stor Sten, som jeg mener med Lethed at kunne flytte. Men ved nærmere Undersøgelse viser det sig, at den har en underjordisk Del, der er mange gange større end den overjordiske, og Resultatet bliver atter som sædvanligt Impotensens Tragedie eller Komedie, hvad man nu vil.«¹⁴⁷

¹⁴⁷ Pingel til Trier, 2/9 1886. RA, Triers Arkiv A.I. 2.